

نسخه‌های عکسی

فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه آیه‌الله‌العظمی مرعشی نجفی

ابوالفضل حافظیان بابلی

بخش چهارم

فوق‌العاده‌ای که ان اتوبه ابواباً واقرب للطالبین الیه ماباً و اذکر فی کلّ باب منها ماورد من خواص مناسبه علی اختلاف آیاته و سوره و معانیه و اذکر علماء الخواص و اعزى کلّ خاصه الی روایتها و اذکر مطالعها و اوقاتھا السعیده و اوضح کیفیة التوصلات الی نیل المقاصد و الحاجات لیسهل علی الطالب لفظه و علی المرید حفظه ...»

نسخه‌های متعددی از این کتاب در کتابخانه‌های مصر، سوریه، ترکیه و حجاز نگهداری می‌شود، اما از چاپ آن اطلاعی بدست نیامد.

نام کتاب در فهرستها به دو صورت «خواص القرآن العظیم» و «منافع القرآن العظیم» ثبت شده است، گویا مؤلف نام خاصی برای کتاب انتخاب نکرده است.

نام مؤلف نیز در برخی منابع «ابوالغوث عبدالرحمن بن احمد بن علی قرشی شافعی» درج شده و در برخی دیگر، از جمله در نسخه حاضر، «عبدالرحمن بن علی بن احمد قرشی شافعی» ثبت شده است و بعضاً او را مکتبی به «ابوعوف» دانسته‌اند. درباره زمان حیات وی در منابع اطلاعی درج نشده، اما قدیمی‌ترین نسخه شناخته شده از «خواص القرآن» او، در نیمه اول سده یازدهم هجری کتابت شده است.

(۱۱۲۳) خواص القرآن العظیم (علوم قرآن - عربی)

از: ابوالغوث عبدالرحمن بن علی بن احمد قرشی شافعی. کتابی است در بیان خواص و منافع آیات قرآن کریم و کیفیت بهره‌گیری از آنها در مواقع مناسب، شامل صد و سی باب، که در هر باب منفعتی خاص مطرح می‌شود و آیات دارای آن منفعت در ذیل آن می‌آید. مؤلف این خواص را از کتابهای مختلف گردآورده، همچون خواص القرآن منسوب به امام صادق علیه السلام، خواص القرآن تمیمی و غزالی و سبک معمول در آن کتابها که بیان خواص آیات به ترتیب سوره‌ها و آیات قرآنی بوده را تغییر داده، تا مراجعه‌کنندگان آسان‌تر به مطلوب خود دست یابند. چنانکه در مقدمه می‌نویسد:

«... فوجدت المنافع علی ترتیب السور تتقدّم و تتأخّر وقد تكون المنفعة الواحدة فی عدّة آیات سور تتکرّر فمن قصد منفعة منها أو جمع المناسب الی مثله ضعف عزمه و تغیر

دارد، در چند مورد حاشیه با امضای «منه» مشاهده می‌شود، صفحات نسخه عکسی جابجا صحافی شده است.
۲۲۶ صفحه، ۱۹ سطر.

نسخه اصل: ؟

(۱۱۲۵) [مناقب امیرالمؤمنین و ولدیه الحسن و الحسین علیهم السلام]
= (منتخب کفایة الطالب) (مناقب - عربی)
از: ؟

مناقب امیرالمؤمنین امام علی و امام حسن و امام حسین علیهم السلام با استفاده از آیات کریمه و احادیث شریفه، در یک مقدمه و سه باب بدین تفصیل آمده است:
المقدمة: في بيان آل البيت و ماورد في فضلهم من الآيات و الأحاديث الشريفة،
الباب الاوّل: في مناقب أميرالمؤمنين علي بن أبي طالب كرم الله وجهه،
الباب الثاني: في مناقب الامام أبي محمد الحسن رضي الله عنه،
الباب الثالث: في مناقب الامام أبي عبدالله الحسين رضي الله عنه.

مؤلف در مقدمه، این کتاب را متأثر از تألیف محمد بن یوسف بلخی (کنجی) دانسته و می‌نویسد: «... فنحوت الي ما صنّفه العَلم الشهير الفاضل التحرير الحافظ ابو عبدالله محمد بن يوسف بن محمد البلخي الشافعي طيّب الله ثراه و أحسن عقباه أمين، فاقطفت من يانع أزهاره الشهي و نظمت من نضيد درره البهيّ و اقتصرت على مناقب أميرالمؤمنين علي بن أبي طالب و ريحانتيه القمرين النيرين الامام أبي محمد الحسن و أخيه الامام أبي عبدالله الحسين رضي الله تعالى عنهم أجمعين...».

استاد فقید علامه سید عبدالعزیز طباطبایی رحمته الله کتابی به عنوان «مختصر کفایة الطالب»^۱ معرفی نموده، که مؤلف آن شخصی از اهل سنت است و شامل مقدمه و دو باب درباره امام حسن و امام حسین است و در ۱۲۹۰ ق به اسم «مناقب

فهرست ابواب صد و سی‌گانه کتاب در مقدمه آمده است، نمونه‌هایی از عناوین بابهای کتاب از این قرار است:
الباب الاوّل: لمن أراد ان يرى النبي صلی الله علیه و آله،
الباب الثاني: لمن أراد القيام لصلوة الليل،
الباب الثالث: لمن أراد أن يطلع على المغيبات،
الباب العاشر: لمن أراد أن يذهب عنه الجوع و العطش،
الباب العشرون: لازالة الغيبة و النسيمة،
الباب الخمسون: لنتاج الحيوانات و نموّه و ورود لبنه،
الباب المائة: ما يكتب لتسهيل الولادة على المطلقة،
الباب العشرون بعد المائة: لجمع الشمل و طيب العيش،
الباب الثلاثون بعد المائة: ما يتعوذ به المسافر.
منابع: ايضاح المكنون: ۵۵۹/۲؛ فهرس مخطوطات مكتبة الأوقاف العامة في الموصل: ۱۴۵/۷؛ فهرس المخطوطات العربية المحفوظة في مكتبة الأسد الوطنية، الجزء الخامس، علوم القرآن: ۲۸۲؛ فهرست الكتب العربية المحفوظة بالكتبخانة المصرية (الخدوية): ۲۳۲/۲ و ۳۷۲/۵؛ کتابنامه بزرگ قرآن کریم: ۴۴۶۱/۱۰.

آغاز: بسلامه. قال الشيخ الامام العالم العلامة سيّد العلماء الراسخين و امام الأئمة المهديين المجتهدين ركن الشريعة و الدين أبو الغوث عبدالرحمن بن علي بن احمد القرشي الشافعي رضي الله عنه: حامداً لله مستسلماً اليه معتصماً بحبله الشريف و معتمداً عليه ... أما بعد اعلم يا أخي و فقنا الله و اياك لمرضاته و أرشدنا جميعاً لطاعاته أنني كنت كثير الطلب لتحصيل خواص منافع القرآن في كتاب الله المبين.

انجام: الباب الثلاثون بعد المائة ما يتعوذ به المسافر عند سفره فيحفظ في نفسه و أهله و ماله من أراد ذلك فليكشف عن قوله تعالى في سورة البروج و الله من ورائهم محيط ... فليطالعه المرید ففيه المنفع ان شاء الله تعالى و الله الموفق للصواب و اليه المرجع و المآب. ربّنا آتنا من لدنك رحمة و هيء لنا من أمرنا رشداً و الحمد لله رب العالمين اللهم صلّ و سلم على سيّدنا و نبينا محمد و آله و صحبه أجمعين و سلم تسليماً كثيراً.

نستعليق، بدون نام کاتب و تاریخ کتابت، از سده دوازدهم یا سیزدهم هجری، تمامی صفحات مجدول، صفحه اول سر لوح کم کار و بی ارزشی

۱. درباره «کفایة الطالب في مناقب علي بن أبي طالب» فخرالدين ابي عبدالله محمد بن يوسف شافعي کنجی (متوفی ۶۵۸ ق) نگاه کنید به: اهل البيت في المكتبة العربية: صص ۴۲۸-۴۳۴؛ دانشنامه امام علی علیه السلام: ۴۶۷/۱۲-۴۷۰.

(۱۱۲۷) تلخیص البیان فی علامات مهدی آخر الزمان

(عقاید، حدیث - عربی)

از: علاء‌الدین علی بن حسام‌الدین جونپوری معروف به متقی هندی (۹۷۵ ق)

به شماره ۱۰۴۲ رجوع شود.

نستعلیق، بدون نام کاتب و بی تاریخ، این رساله در حاشیه صفحات کتابت شده و در متن بخشی از رساله‌ای عرفانی است، پس از اتمام رساله توضیحی دربارهٔ خبر «المهدی من ولد العباس» درج شده است.

۶ صفحه، سطور چلیپایی.

نسخه اصل: کتابخانه سلطنتی برلین در آلمان.

فهرست المخطوطات العربیة بالمکتبة الملكية فی برلین:

۶۵۹/۱ - ۶۶۰ و ۶۰۸/۹

(۱۱۲۸) رساله ابی غالب الزراری (= آل أعین = اجازة الشيخ

ابی غالب) (رجال شیعه - عربی)

از: ابو غالب زراری احمد بن محمد شیبانی (۳۶۸ ق).

آل اعین بزرگترین خاندان شیعه در کوفه بودند که از عصر امام سجاد (ع) تا اوایل غیبت کبرا به جلالت قدر شهرت داشتند و از این خاندان علما و فقها و قراء و روایت بسیاری برخاستند.

ابو غالب زراری از شخصیت‌های معروف خاندان آل اعین و شیخ علمای عصر خود بود که در بغداد اقامت داشت و این رساله را در احوال شخصیت‌های علمی منسوب به این خاندان، برای پسر پسرش محمد بن عبدالله بن احمد، در ذی‌قعدة ۳۶۵ تألیف کرده و در سال ۳۶۷ ق، آن را بازننگری و اصلاح نموده است.

مؤلف در این رساله، نخست شرح حال خاندانش را آورده و سپس اجازة تمام مرویات و مقروآت و مؤلفاتش را به نوه‌اش - که در هنگام تألیف این رساله خردسال بوده - داده است.

این رساله از قدیمی‌ترین کتابها در فن تراجم و اجازات است و عده‌ای از دانشمندان، آنرا یکی از اصول علم رجال و مقدم بر کتب پنجگانه رجالی مشهور دانسته‌اند، که علاوه بر معرفی راویان آل اعین، راویانی را که در ارتباط با خاندان

سیدنا الامام علی بن ابی‌طالب کرم الله وجهه» در بمبئی به چاپ رسیده و بار دیگر در ۱۳۵۲ ق در مصر به اسم «مناقب الثلاثة» به چاپ رسیده است. چاپ اخیر با استفاده از نسخه المکتبة العربیة بمکة المکرمة انجام شده است. آغاز کتاب مذکور با نسخه حاضر برابر است.

هم‌چنین مرحوم طباطبایی کتابی به عنوان «مناقب امیرالمؤمنین و ولدیه الحسن و الحسین (ع)» معرفی می‌کند که مرتب بر مقدمه و سه باب بوده و در ۱۲۸۰ ق در مصر به چاپ رسیده است. این کتاب در فهرست کتابخانه خدیویه نیز معرفی شده و تمامی خصوصیات آن با نسخه مورد بحث ما تطبیق می‌کند.

نام کتاب حاضر در صفحه عنوان نسخه ما «منتخب من مناقب للحافظ محمد بن یوسف بن محمد البلخی الشافعی فی أحوال علی بن ابیطالب و الحسن و الحسین (ع)» درج شده است.

منابع: أهل البيت في المکتبة العربیة: ۴۳۳-۴۳۴ و ۵۹۷؛ فهرست الکتب العربیة المحفوظة بالکتابخانه الخدیویة المصریة: ۱۵۹/۵؛ معجم الآثار المخطوطة حول الامام علی بن ابی‌طالب (ع): ۳۱۹.

آغاز: بسمله. الحمد لله الذي رفع قدر أحبابه و شرفهم بالقرب من جنابه و الصلاة و السلام علی سیدنا محمد ذی المقام الأسنى المخصوص بقاب قوسین أو أدنى و علی آله الذین أشرقت شمس مجدهم فی طوابع سعدهم. انجام: و كانت مدة خلافته رضي الله عنه بعد وفاة أخيه الحسن رضي الله عنه احدى و عشرين سنة و الله سبحانه و تعالی أعلم بالصواب.

نسخ زیبا، بدون نام کاتب و تاریخ کتابت، تمامی صفحات مجداول و صفحه اول دارای سرلوحی است که عبارت «یا علی مدد» در آن درج شده است. تصویر حاضر از روی نسخه چاپی که به اهتمام سید مصطفی زرکلی دمشقی در ۱۲۸۰ ق به طبع رسیده، اخذ شده است و در آخرش فهرست موضوعات در سه صفحه درج شده است.

۲۱۸ صفحه، ۲۱ سطری.

نسخه اصل: نسخه چاپی سال ۱۲۸۰ ق در مصر.

و صلوته علی ساداتی محمد النبی و آله الأخیار تمت رسالۃ أحمد بن محمد بن سلیمان بن الحسن الزراری الی ابن ابنه أحمد بن عبداللہ بن أحمد فی ذکر نسبه و روایتہ رضی اللہ عنہ و عنہم ...

نسخ، بدون نام کاتب و بی تاریخ، [قرن ۱۳]، نشانی‌ها مشکئی، در حاشیه تصحیح شده است، در ابتدای تصویر حاضر یادداشتی از محمد حسن طهرانی به تاریخ ذیقعدہ ۱۳۹۸ در قم راجع به رسالہ حاضر و مؤلف آن ثبت شده است.
۲۹ صفحه، ۱۹ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه آستانقدس رضوی، شماره ۷۹ رجال (۷۶۶۹).

فهرست کتابخانه آستان قدس رضوی: ۶۰۹/۶.

(۱۱۲۹) الجامع الصحیح (= صحیح البخاری)

(حدیث اهل سنت - عربی)

از: ابو عبداللہ محمد بن اسماعیل جعفی بخاری (۲۵۶ ق).
نخستین و مهمترین کتاب از صحاح ششگانه اهل سنت و شامل ۹۰۸۲ حدیث نبوی است که مورد توجه علمای عامه قرار گرفته و تحریرها و روایت‌های متعددی از آن در دست است و صدها نسخه خطی از آن باقی مانده و در کشورهای مختلف بارها به چاپ رسیده و صدها اثر پیرامون آن نگاشته‌اند؛ از تلخیص و شرح و تعلیق، استخراج احادیث، ترتیب، تنقیح و نقد که اسامی آنها در منابع مربوطه ثبت شده است.

سخن درباره این کتاب بسیار است و ما بنا نداریم در این فهرست کتابهای مشهور را به تفصیل معرفی نماییم، لذا دانشوران را به منابع بحث ارجاع می‌دهیم.

منابع: فؤاد سزگین، تاریخ نگارش‌های عربی، جلد اول (علوم قرآنی، حدیث و ...)، ترجمه مهرازان ارزنده و شیرین شادفر: ۱۶۵-۱۹۵؛ دلیل مؤلفات الحدیث الشریف المطبوعه: ۲۶۴/۱؛ الفهرس الشامل للتراث العربی الاسلامی المخطوط، الحدیث النبوی الشریف و علومه: ۴۹۳/۱-۵۷۳؛ فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی: ۲۰۸-۲۰۶/۱۴؛ فهرس المخطوطات المصورة (معهد المخطوطات العربیة)، الحدیث و علومه: ۲۳۵/۱-۲۹۰؛ کشف الظنون: ۵۴۱/۱-۵۵۵؛

اعین هستند، معرفی کرده است و می‌توان از لابه‌لای مطالب کتاب، فواید رجالی بسیاری را به دست آورد. همچنین این کتاب به عنوان یکی از منابع فهرست‌نگاری و کتاب‌شناسی مطرح است؛ چون مؤلف، فهرستی از کتاب‌هایی که اجازه نقل آنها را داشته است، با ذکر مؤلف آن کتاب‌ها معرفی نموده است.

ابن غضایری (حسین بن عبداللہ واسطی) این رساله را روایت نموده و تکمله کوتاهی بر آن نگاشته که در اغلب نسخه‌ها به اصل رساله ضمیمه شده است.

تاکنون بیش از ده نسخه خطی از این رساله شناسایی شده، که سه نسخه از آن در کتابخانه حاضر نگهداری می‌شود. و طبق اطلاع ما سه بار به چاپ رسیده است: ۱- ضمن مجموعه دوم نفائس المخطوطات، ۲- به اهتمام آیه‌اللہ ابطحی در اصفهان به سال ۱۳۹۹ ق، ۳- با تصحیح و تحقیق و مقدمه استاد ارجمند جناب علامه سید محمدرضا حسینی جلالی به سال ۱۴۱۱ ق در ۳۶۵ صفحه، بوسیله انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی به نام «رساله ابی‌غالب الزراری الی ابن ابنه فی ذکر آل‌اعین و تکملتها لأبی عبداللہ الغضائری».

استاد جلالی مقدمه مفصلی در معرفی رساله و مؤلف آن آورده و سپس در تکمیل کتاب، تألیف خود با عنوان معجم الأعلام من آل‌اعین الکرام را در شرح احوال خاندان اعین الحاق کرده است.

منابع: الذریعه: ۱۴۳/۱ و ۹۳/۱۰ و ۷/۱۱؛ الفهرست، شیخ طوسی: ۷۴؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیه‌اللہ مرعشی نجفی: ۱۷۵/۱ و ۷۳/۱۱؛ فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه آیه‌اللہ مرعشی نجفی: ۱۹۶/۱؛ فهرستگان نسخه‌های خطی حدیث و علوم حدیث شیعه: ۱۳۳/۱-۱۳۵؛ مأخذشناسی رجال شیعه: ۳۳-۳۴.

آغاز: بسمله. حدّثنا أبو عبداللہ الحسین بن عبداللہ بن ابراهیم الواسطی قال حدّثنا أبو غالب أحمد بن محمد بن محمد بن سلیمان بن الحسن بن الجهم بن بکیر بن أعین الشیبانی منه الی ابنه محمد بن عبداللہ بن أحمد سلام اللہ علیک فاتی أحمد الیک اللہ الذی لاله الا هو ... أمّا بعد فانّا أهل بیت أکرمنّا اللہ عزّ و جل بمنّه علینا بدینه.

انجام: یصوت بصوت حسن و احد و اثنین و الحمد للہ

موسوعة المصادر والمراجع: ۳۱۸ - ۳۲۰.

نسخه حاضر شامل جزء هفدهم از اجزاء سی‌گانه کتاب است.

سلفی (۸۳۳ق)

جمعی از دانشمندان اهل سنت پیرامون طبقات حنفیه تألیفاتی از خود به جای گذاشتند و به گفته کشف الظنون^۲

آغاز نسخه: بسمله. باب شهود الملائكة
بدرأ، حدثنی اسحق ابن ابراهیم انا جریر
عن یحیی ابن سعید عن معاذ بن رفاعه
الزرقی عن ابيه وكان أبوه من أهل بدر، قال
جاء جبریل الى النبی ﷺ فقال ما تعدون
أهل بدر فيكم قال من أفضل المسلمين أو
كلمة نحوها قال وكذلك من شهد بدرأ.
انجام نسخه: قال النبی ﷺ أتني لأعرف
أصوات رفقة الأشعریین بالقرآن حين
يدخلون بالليل وان كنت لم أرى منازلهم
حين نزلوا بالنهار و منهم حكيم اذا لقي
الليل، أو قال العدو قال لهم ان أصحابي
يأمرونكم أن تنتظروهم. نجز الجزء السابع
عشر من كتاب الجامع الصحيح من تجزئة
ثلاثين و يتلوه في الجزء الثامن عشر حدثنا
إسحق ابن ابراهیم أنه سمع حفص بن
غياث، ولله الحمد و المنة و نسأل الله خاتمة
الخير بمنته و كرمه و الحمد لله وحده.

نسخ، در برخی موارد معرب، بدون
نام کاتب و بی تاریخ، گویا از سده
نهم هجری، در حاشیه تصحیح شده
و بلاغ قرائت در آخر نسخه بدین
عبارت درج شده: «بلغ قراءة
و عرضاً ابراهیم العجلونی»، در اول
نسخه وقف از سلیمان آغلیا ویش
پاشا بر زاویه شیخ محمد مرتاتی
ثبت شده است.

۱۶۰ صفحه، ۱۵ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه چستریتی، نسخه شماره ۱۳۳۸.

الدرجات العلیة في طبقات العلماء الحنفية

(تراجم-عربی)

از: ابوالخیر محمد بن محمد ابن الجزری عربی

مَا هَذَا الَّذِي يَأْتِنَا مِنْ قَلَمِكَ فَإِذَا سَعِدَ بَعْدُ وَجَرَ
رَمَائِمَاتٍ نَهَا حَدَّثَنَا حجاجُ ابْنِ سَهْلٍ قَالَ أَخْبَرَنَا
شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَدِيُّ أَنَّهُ سَمِعَ الرَّائِدَ بْنَ الْوَالِبِ
الْبُنِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَسَنَ ابْنِ أَهْمَرَ وَأَبِي هُرَيْرَةَ
وَجَبْرِ بَعْدَكَ وَزَادَ ابْنُ رَيْمٍ ابْنَ طَرِيحٍ أَنَّ عُمَرَ التَّمِيمِيَّ
عَنْ عَدِيِّ ابْنِ ثَابِتٍ عَنِ الرَّائِدِ بْنِ عَارِبٍ قَالَ قَالَ الْبُنِيُّ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ قَرِيبَةَ لِحَسَنَ ابْنِ ثَابِتٍ
ابْنِ الْمُتَرَلِّينَ فَإِنَّ جَبْرِ بَعْدَكَ
عُرْوَةَ دَاتِ الرِّبَاعِ
وَهِيَ عُرْوَةُ مُحَارِبِ خَصْفَةَ بْنِ ثَعْلَبَةَ بْنِ عَطْفَانَ
فَنَوَلَهُ نَحْلًا وَفِي بَعْدِ خَيْبَرَ لِأَنَّ أَبَا مُوسَى جَاءَ بَعْدَ
حَدْرًا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَقَالَ لِي عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ رَحَاءٍ
أَخْبَرَنَا عَمْرَانُ الْمُطَّلَبِيُّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي لَيْسٍ عَنِ ابْنِ
عُرْوَةَ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ
فِي الْخَوْفِ فِي عُرْوَةَ النَّابِغَةَ عُرْوَةَ دَاتِ الرِّبَاعِ .

ونال

برگی از صحیح بخاری، تصویر شماره ۱۱۲۹

۱. تصویر دیگری از همین جزء صحیح بخاری که در تمام خصوصیات با تصویر مورد بحث یکسان است، در معهد المخطوطات العربية مصر نگهداری می‌شود. در فهرست مخطوطات مصوره آنجا اصل نسخه از کتابخانه چستریتی دانسته شده و گفته‌اند که فهرست‌نگار مکتبه چستریتی این نسخه را به اشتباه کتاب دیگری دانسته است، در فهرستی که آربری برای مکتبه چستریتی نگاشته، نسخه شماره ۳۳۳۸ کتابی غیر از صحیح بخاری است. (نک: قائمة المخطوطات العربية في مکتبه تشستریتی ۴۰/۳).

۲. کشف الظنون: ۱۰۹۷/۲ - ۱۰۹۹.

اینکه شرح حال الغ بیک بن شاهرخ بن تیمور گورکانی (متوفی ۸۵۳ق) را آورده و کتاب را به اسم او نگاشته است.

نخستین کسی که در این باره کتاب نوشته، عبدالقادر بن محمد قرشی (۷۷۵ق) است، صاحب کتاب الجواهر المضية

في طبقات الحنفية^۱. نسخه‌ای از کتاب مذکور در کتابخانه احمد ثالث ترکیه موجود است^۲.

ابن جزری به مسووده طبقات حنفیه قرشی - که به خط مؤلف بوده - دست یافته و علیرغم امتیازات موجود در آن، نقایصی در کتاب دیده و تصمیم به تکمیل و ترتیب آن گرفت. چنانکه در مقدمه آورده است: «اتی وقت علی مسووده بخط مؤلفها شیخنا الامام... رأیته لم یسبق الیه ولا وقع خاطر أحد علیه ومع آتھا یعسر النقل منها لا یسع أحداً الاعراض عنها، غیر أنه ذکر جماعه من الفقهاء والصوفیه لیسوا علی ما شرطه من جماعه الحنفیه... و ترک جماعه من الحنفیین من المتقدمین والمتأخرین، فاستخرت الله تعالی فی تحریر هذه المسووده و تهذیبها و اضافة ما أهمله و ترتیبها؛ فانه رحمه الله خرج عن الترتیب فی أسماء علی ما التزمه و الطريق الواضح الذي وضعه و رسمه و ذلك آتی رتبت الأسماء علی الحروف و كذلك أسماء الآباء و الأجداد علی الوجه المألوف لیسهل كشفه و... كذلك فعلت فی الأنساب و فی المشهورین فی الأبناء و الألقاب و كتبت أسماء من وجدته فی المسووده بالحمرة و أسماء من زدته و أسماء آبائهم كذلك لیعلم الزاید علی الأصل بأقرب الطرق و أحسن المسالك».

ابن جزری کتاب خود را «الدرجات العلیه فی طبقات الحنفیه» نامیده و از آوردن اسامی علمای معاصرش که در زمان تألیف کتاب، در قید حیات بودند اجتناب کرده، جز

کتاب الدرجات العلیه
و طبقات العلماء الحنفیه

صفحة عنوان الدرجات العلیه، تصویر شماره ۱۱۳۳

۱. موسوعة المصادر و المراجع: ۱۸۶-۱۸۷.
۲. فهرس المخطوطات المصورة (معهد المخطوطات العربیه)، الجزء الثاني، التاريخ: ۱۱۱/۱؛ كشف الظنون: ۱/۶۱۶.
۳. دایرة المعارف بزرگ اسلامی: ۳۹-۳۶/۱۰.

۱۱۳۳) الحاوی لحقائق الأدلة الفقهية و تقرير القواعد القياسية

(اصول فقه - عربی)

از: امام مؤید یحیی بن حمزه حسینی یمنی (۷۴۹ق).

مؤلف از اکابر ائمه زیدیه در یمن بوده و تألیفات بسیاری داشته، به طوری که گفته‌اند شماره برگهای تألیفات وی از عدد روزهای عمرش افزونتر است! در سال ۶۶۹ق به دنیا آمده و وفاتش را در ۷۴۵ یا ۷۴۹ق ثبت کرده‌اند و اسامی تألیفاتش در منابع ذکر شده است.^۱

کتاب حاضر در اصول فقه زیدیه و ترتیب و تهذیب و تلخیصی از «المعتمد فی أصول الفقه» ابوالحسین محمد بن علی بصری معتزلی شافعی (متوفی ۴۶۳ق) است.

المعتمد کتاب بزرگ و مهمی بوده که فخر رازی المحصول را از آن اخذ کرده^۲ و محمود ملاحمی تجرید المعتمد را براساس آن نگاشته است.

الحاوی در سه جلد تنظیم شده و دارای یک تمهید و یک مقدمه و ده مقاله بدین ترتیب است:

التمهید: فی ماهیه اصول الفقه.

المقدمة: فیها خمسة أبواب فی کلیات الفن.

المقالة الاولى: فی الأوامر والنواهی.

المقالة الثانية: فی العموم والخصوص.

المقالة الثالثة: فی المجمل والمبین.

المقالة الرابعة: فی الأفعال و دلالتها علی الأحكام.

المقالة الخامسة: فی حکم الناسخ و المنسوخ.

المقالة السادسة: فی الاجماع و مايجوز فيه بالاجماع.

المقالة السابعة: فی الأخبار و حکم الأحاد و المتواتر منها.

المقالة الثامنة: فی القیاس و أنواعه.

المقالة التاسعة: فی الاجتهاد و الفتوی.

المقالة العاشرة: فی أحكام الترجیح و التعارض.

تألیف جلد دوم آن در ماه صفر ۷۱۵ق به پایان رسیده است. نام کتاب در اعلام المؤلفین الزیدیه به اشتباه «الحاوی لحقائق الأدلة الفقهية و تقرير القواعد السياسية» ضبط شده و موضوع آن در مصادر التراث اصول دین دانسته شده است.

نام مؤلف در ابتدای کتاب شمس‌الدین ابوالخیر محمد بن محمد بن محمد بن الجزری العربی السلفی ثبت شده است، ابن جزری معروف که صاحب تألیفات بسیار است شمس‌الدین ابوالخیر محمد بن محمد بن علی بن یوسف ابن الجزری (متوفی ۸۳۳ق) است که شرح حال وی در منابع متعدد آمده است، از جمله: اعلام، زرکلی: ۴۵/۷؛ البدر الطالع: ۷۷۵-۷۷۶؛ معجم المؤلفین: ۲۹۱/۱۱-۲۹۲؛ هدیه العارفین: ۱۸۷/۲. در منابعی که شرح حال ابن جزری مذکور درج شده، نامی از الدرجات العلیة به میان نیامده است.

منابع: فهرس المخطوطات المصوّرة (معهد المخطوطات العربیة)، الجزء الثاني (التاریخ): ۱۳۰/۱-۱۳۱.

نسخه حاضر از آغاز کتاب تا بخشی از حرف الباء از باب الألقاب را دربردارد.

آغاز: قال شیخنا و سیدنا شیخ الاسلام مقتدی الأئمة الأعلام خاتمة مجتهدي الأنام [] الدقایق بحر الحقایق شمس الحق و الشریعة و الدین ابوالخیر محمد بن محمد بن محمد بن الجزری العربی السلفی أبدالله تعالی ظلال افادته و اجتهاده، الحمد لله الذي جعل الخلق طبقات و رفع بعضهم فوق بعض درجات.

انجام نسخه: أحمد أبو عبد الله الزعفراني الذي رتب مسائل الجامع الصغير.

نسخ، بدون نام کاتب و بی تاریخ، گویا از عصر مؤلف، دو صفحه اول مسجول و دارای تزئینات است، صفحه عنوان دارای کتیبه در فوق و ذیل و ترنج و سرترنج هاست و داخل کتیبه و ترنج نام کتاب و مؤلف با دعای «أبدالله تعالی ظلال افادته و اجتهاده» و نام الغ بیك با دعای «خلدالله ملكه و سلطانه» درج شده است، این نسخه ناقص است و عناوین کتاب در نیمه دوم آن نانوشته مانده است و در حواشی تصحیحات اندکی به چشم می خورد، در اول نسخه مهر کروی بزرگ مربوط به وقف نسخه و مهر بیضی کوچک با عبارتی ناخوانا دیده می شود. ۱۰۱ صفحه، ۲۴ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه احمد ثالث، ترکیه، نسخه شماره

۱. نک: الأعلام: ۱۴۳/۸؛ أعلام المؤلفین الزیدیه: ۱۱۲۴-۱۱۳۱؛ مؤلفات الزیدیه: ۳۴۰/۳؛ معجم المؤلفین: ۱۹۵/۱۳؛ مصادر التراث فی المكتبات

الخاصة فی اليمن: ۷۵۰/۱ و ۷۵۲-۸۴۸/۲-۸۴۹.

۲. كشف الظنون: ۱۷۳۲/۲.

رساله‌ای است در دو جزء، نسخه حاضر هر دو جزء را در بردارد و از آغاز افتاده است.

آغاز نسخه: و فيه من الرطوبة ثلاثة احرا من المرتبة الاولى و فيه من.

انجام: و ينبغي ان يكون ذلك سابقه في علم المهية والممارسة ليسهل عليك تصوير التدابير وهذا آخر الكلام في هذا الباب ولله الحمد والشكر دائماً كما هو أهله ومستحقه.

۲ - كتاب الأدلة^۱

آغاز: كتاب الأدلة من جملة الاثنین و ثلاثین کتاباً

في الموازين.

۳ - كتاب البغية^۲

۴ - كتاب العين^۳

نسخ، بدون نام کاتب و بی تاریخ، عناوین به خط جلی، برگهای نسخه جابجا شده و گویا این تصویر ناقص است و به‌طور کامل از نسخه تصویربرداری نشده است.

۱۲۲ صفحه، ۲۳ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه لیدن هلند، نسخه شماره ۲۸۴۲.

(۱۱۳۷) الأنباه في ذكر أصول الرواة عن رسول الله ﷺ

(انساب - عربی)

از: ابو عمر یوسف بن عبدالله بن محمد بن عبدالبر نمری قرطبی مالکی (۴۶۳ ق).

حافظ جمال‌الدین یوسف ابن عبدالبر قرطبی، تاریخدان، قاری، محدث، فقیه، ادیب و نسابه نامدار اندلسی است که در ۳۶۸ ق در قرطبه بدنیا آمد و در ۴۶۳ ق وفات یافت.

تالیفات مهمی دارد، از جمله: الاستیعاب في معرفة الأصحاب، القصد و الأمم في التعريف بأصول أنساب العرب و العجم، الاكتفاء في قراءة نافع و أبي عمرو، تجريد التمهيد لما في الموطأ من المعاني و الأسانيد، الدرر في اختصار المغازي و السير، العقل و العقلاء، جامع بیان العلم و فضله، المدخل في القراءات، بهجة المجالس و أنس المجالس، الانتقاء في فضائل الثلاثة الفقهاء، الاستذکار في شرح مذاهب علماء الأمصار، الانصاف فيما بين العماء

من الاختلاف، الكافي في الفقه، نزهة المستمعين و روضة الخائفين، ذكر التعريف بجماعة من الفقهاء أصحاب مالك، و...^۴

رساله مختصر حاضر در ذکر امهات قبایلی است که از پیامبر اکرم ﷺ روایت کرده‌اند، و در واقع مدخلی است برای کتاب بزرگش الاستیعاب في معرفة الأصحاب، چنانکه در مقدمه آورده است: «أما بعد فإني ذكرت في كتابي هذا أمهات القبائل التي روت عن رسول الله ﷺ و قربت ذلك و اختصرته و بينته و جعلته دليلاً على أصول الأنساب و مدخلاً الى كتابي في الصحابة ليكون عوناً للناظرين فيه و منتهياً على ما يحتاج اليه من معرفة الأنساب...».

قرطبی درباره منابع رساله حاضر می‌نویسد: «هذا كتاب أخذته من أمهات كتب العلم بالنسب و أيام العرب بعد مطالعتي لها و وقوفي على أغراضها فمن ذلك كتاب أبي بكر محمد بن اسحاق و كتاب أبي المنذر هشام بن محمد بن السائب الكلبي و كتاب أبي عبيدة معمر بن المثنى و كتاب محمد بن عبدة بن سليمان و كتاب محمد بن حبيب و كتاب أبي عبدالله أحمد بن محمد بن عبيدالعدوي في نسب قريش و كتاب الزبير بن بكار في نسب قريش و كتاب عمه مصعب بن عبدالله الزبيري في ذلك و كتاب علي بن كيسان الكوفي في أنساب العرب قاطبة و كتاب علي بن عبدالعزيز الجرجاني و كتاب عبدالملك بن حبيب الأندلسي، الى فقر قيدها من الحديث و الآثار و النوادر اقتطفتها من كتب أهل الأخبار، و أخذت من ذلك كلّه عيونه و ما يجب الوقوف عليه و يجمل بأهل الأدب و الكمال معرفته من الانتساب اليه».

عناوین مباحث این رساله از این قرار است: عدنان، أنساب العرب، قحطان، قضاة، النسب المعروف غير المنكر، نزار، مضر، خندف، قريش، القارة، تميم، مزينة و الرباب و ضبة، قيس بن عيلان، جديلة قيس، ثقيف، خزاعة، ربيعة بن نزار، بجيلة و خثعم، عاملة، لخم و جذام،

۱. همان، ص ۳۵۸.

۲. همان، ص ۳۶۶.

۳. همان، ص ۳۶۰.

۴. ر.ک: الأعلام، زرکلی: ۲۴۰/۸؛ دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۱۸۱/۴ - ۱۸۳؛

معجم المؤلفين: ۳۱۵/۱۳.

نسخه اصل: کتابخانه اسکوریال در اسپانیا، نسخه شماره ۱۷۰۴.

فهرست نسخه‌های خطی عربی اسکوریال، هارت ویگ گرینبورگ: ۲۲۰/۳؛ المخطوطات العربية في مكتبة الاسكوريال، ترجمه سیده می‌کنفانی: ۲۷۶-۲۷۷.

۱۱۳۸) خلاصة تحقيق الظنون في الشروح و المتون

(کتابشناسی - عربی)

از: کمال‌الدین ابوالفتوح محمد بن مصطفی صدیقی بکری (۱۱۹۶ ق).

کشف الظنون عن أسامي الكتب والفنون اثر مشهور کاتب چلبی حاجی خلیفه مصطفی بن عبدالله رومی (۱۰۶۷ ق) در حوزه کتابشناسی است، که پس از تألیف تاکنون از مهمترین مصادر و منابع در شناخت کتابها و رساله‌هاست و در آن نزدیک به بیست هزار کتاب معرفی شده است.

کشف الظنون بارها به چاپ رسیده و جمعی از علماء به تهذیب و تکمیل و تلخیص آن همت گماشتند. گزارش کارهای انجام شده پیرامون آن، در مقدمه ممتع مرحوم آیه‌الله مرعشی نجفی^{ره}، موسوم به کشف الظنون عن صاحب کشف الظنون درج شده است.

از جمله بکری خلوتی به تلخیص و تکمیل کشف الظنون دست یازیده و آنرا تلخیص الظنون في الشروح و المتون نام نهاده است.

محمد بکری صوفی، ادیب، شاعر، نحوی و فقیه فلسطینی است که به سال ۱۱۴۳ ق در بیت المقدس به دنیا آمد و در ۱۱۹۶ ق در غزه چشم از جهان فرو بست.

وی صاحب تألیفاتی است، از جمله: تشنیف السمع في تفضیل البصر علی السمع، الروض الرائض في علم الفرائض، الكلمات البکریة في حل معانی الأجرومیة، المنح الالهیة

۱. نک: فهرس المخطوطات العربية في مكتبة استراسبورغ الوطنية و الجامعية، الدكتور نزيه كسيبي: ص ۱۳۵.

۲. نک: المخطوطات العربية في مكتبة الاسكوريال، ترجمه سیده می‌کنفانی: ص ۲۷۶.

۳. نک: کشف الظنون: ۱۷۱/۱.

۴. در فهرست کتابخانه اسکوریال تاریخ کتابت این نسخه سال ۴۹۹ ق ضبط شده است.

جماع قبائل اليمن، أحسن بن الغوث و الأزد، همدان، قضاة و قبائلها.

در مراجعه به فهرستهای نسخه‌های خطی، دو نسخه از الأنباه به دست آمد:

۱ - نسخه شماره ۱۶۹ کتابخانه ملی و دانشگاهی استراسبورگ در فرانسه^۱. این نسخه در اوائل قرن هشتم هجری کتابت شده است.

۲ - نسخه شماره ۱۷۰۴ کتابخانه اسکوریال اسپانیا، که در فهرست، تاریخ کتابت آن ۴۹۹ ق درج شده است.^۲ تصویر حاضر از این نسخه اخذ شده است.

الانباه تاکنون چند بار به چاپ رسیده است، از جمله: ۱ - بیروت، دارالکتب العربي، ۱۴۰۵ ق، تحقیق ابراهیم اسماعیل الأبیاری، ۱۷۰ ص.

۲ - قاهره، مکتبه مدبولی، ۱۴۱۸ ق، تحقیق دکتر محمد زینهم محمد عزب و دکتر عائشة تهامي و مدیحة الشرقاوی، به ضمیمه القصد و الأمم قرطبی در ۱۱۲ ص.

۳ - قاهره، مکتبه المعارف، ضمن مجموعه «الرسائل الکمالیة في الأنساب».

جلال‌الدین سیوطی (۹۱۱ ق) ذیلی بر الانباه نگاشته است.^۳

منابع: الفهرس الشامل للتراث العربي الاسلامي المخطوط، الحديث النبوي: ۲۵۵/۱؛ کشف الظنون: ۱۷۱/۱؛ دلیل مؤلفات الحديث الشريف المطبوعة: ۲۲۵/۱.

آغاز: بسمله. الحمد لله ذی القدرة و الآلاء و العظمة و الکبرياء فاطر الأرض و السماء الذي خلقنا من نفس واحدة و خلق منها زوجها و بثّ منهما رجلاً كثيراً.

انجام: و ضنة بالنون قد تقدم أيضاً في باب ضنة، قال ابن الكلبي هو ضنة بن عبد كبير بن عذرة بن سعد بن هذيم، و قد تقدم ذكر مهرة في غير قضاة في اليمن و ذكرنا الاختلاف في ذلك، تمّ كتاب الأنباه و الحمد لله حقّ حمده ...

نسخ، برخی از کلمات معرب، بدون نام کاتب و بی تاریخ^۴، عناوین به خط درشت، در حاشیه تصحیح شده است، در صفحه عنوان نام کتاب و مؤلف با دعای «رحمه الله» ثبت شده است. ۹۷ صفحه، ۱۹ سطری.

في مدح خير البرية، نبراس الأفكار، النفحات العواطر على الكلمات الخواطر و...

بکری در کتاب حاضر مکررات کشف الظنون را حذف کرده و کتابهای نویافته را استدراک نموده است و اسامی کتابها را به ترتیب الفبایی آورده و برای هر حرفی، باب خاصی قرار داده است. چنانکه در مقدمه آورده است:

«فان کتاب کشف الظنون عن أسماء الكتب والمتون جمع فيه مؤلفه غالب أسمائها وزبر فيها أنحائها غير أنه طالما كثر فيه المؤلفات فبعد بذلك حسن رونقه وفات وقد عمدت الى تلخيصه في هذا الكتاب سالكاً فيه ترتيبه الناهج صوب الصواب مع ضمّ ما لحق العلم بتأليفه ممّا بلغ مسامع الشهرة أو رأيت حسن تصنيفه وسميته خلاصة تحقيق الظنون في الشروح والمتون وكان ذلك في أوائل شهر رجب الفرد سنة ثمانين ومائة وألف وأنا نزيل الديار المصرية».

شروع به تألیف این کتاب در اوایل رجب ۱۱۸۰ در مصر بوده و پایان آن در غروب روز شنبه ۸ رمضان همان سال در مصر اتفاق افتاده است.

دو نسخه از این کتاب شناخته شده، یکی نسخه مورد بحث و دیگری نسخه شماره ۳۶۱۶ دارالکتب ظاهریه در دمشق و از طبع آن اطلاعی بدست نیامد.

منابع: الأعلام، زرکلی: ۱۰۰۷؛ ایضاح المکنون: ۴۳۴/۱؛ فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية، الفلسفة والمنطق: ۲۲۲-۲۲۳؛ فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية، التاريخ وملحقاته، يوسف العث: ص ۳۱۱؛ فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية، قسم الأدب: ۱۹۸/۱؛ معجم المؤلفين: ۳۲/۱۲ و ۳۳؛ کشف الظنون، دکتر سلیمان اسحق محمد عطیه: ۵۴-۵۵.

أغاز: بسمله. الحمدلله الذي أحصى كل شيء عدداً و علم آدم الأسماء فنال بذلك حظاً ومدداً أحمده سبحانه على جميع آلائه وأشكره على سائر نعمائه وأصلي وأسلم على من علم سائر العلوم ورقى سماء كل منطوق ومفهوم وعلى آله.

انجام: يوسف وزليخا للفردوسي وبه تمّ کتاب کشف الظنون عن أسماء الكتب والمتون والحمدلله وحده وصلّى الله على من لا نبيّ بعده وقد نجز و تحرّر على يد فقير رحمة

الله كمال الدين محمد أبو الفتح بن مصطفى بن كمال الدين بن علي الصديقي نسباً الحنفي مذهباً الخلوتي طريقة ومشرّباً سبط الحسنين الأحسنين غفرالله ذنوبه وستر عيوبه في غروب نهار السبت المبارك ثامن شهر رمضان المعظم سنة ثمانين ومائة وألف أحسن الله ختامها وذلك في محروسة مصر المعزية حماها الله من كل آفة وبليّة والحمدلله رب العالمين.

نسخ، سيد عبدالغنى نقشبندی بن محمد بن ابراهيم بن صالح بن محمد بن عمر پاشا بن حسن پاشا مستوفی و امير الحاج و والی دمشق، بدون تاریخ، گویا از سده دوازدهم هجری، کتاب این نسخه را برای سيد حاج عبدالله افندی مرادی نقشبندی عمری کتابت کرده است و در اول نسخه تملک عبدالله مرادی مفتی دمشق به چشم می خورد. ۱۱۶ صفحه، ۴۲ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه چستریتی، ایرلند، نسخه شماره ۲۳۴؟

(۱۱۳۹) تاریخ مدینه دمشق (تاریخ-عربی). از: ابن عساکر ابوالقاسم علی بن حسن بن هبة الله دمشقی شافعی (۵۷۱ق)

به فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه حاضر (ج ۲، ص ۸۶-۹۶، شماره‌های ۵۹۷-۶۰۸) مراجعه شود.

نسخه حاضر جزءهای ۱۴۲ تا ۱۴۹ کتاب را در بردارد.

نسخه بسیار نفیس از عصر مؤلف، نسخ کهن از سده ششم هجری، این نسخه را فرزند مؤلف (قاسم بن علی) بر مؤلف خوانده و در اجزاء مختلف آن سماع او بر مؤلف در تاریخ ۵۷۰ ق ثبت شده است، هم‌چنین در ابتدا و انتهای اجزای مختلف نسخه گواهی سماع از افراد متعدد و در تاریخهای مختلف از جمله در سال ۶۱۶ و ۶۲۶ ق ثبت شده است، صفحات نسخه در این تصویر جابجا شده و کیفیت تصویر چندان مطلوب نیست.

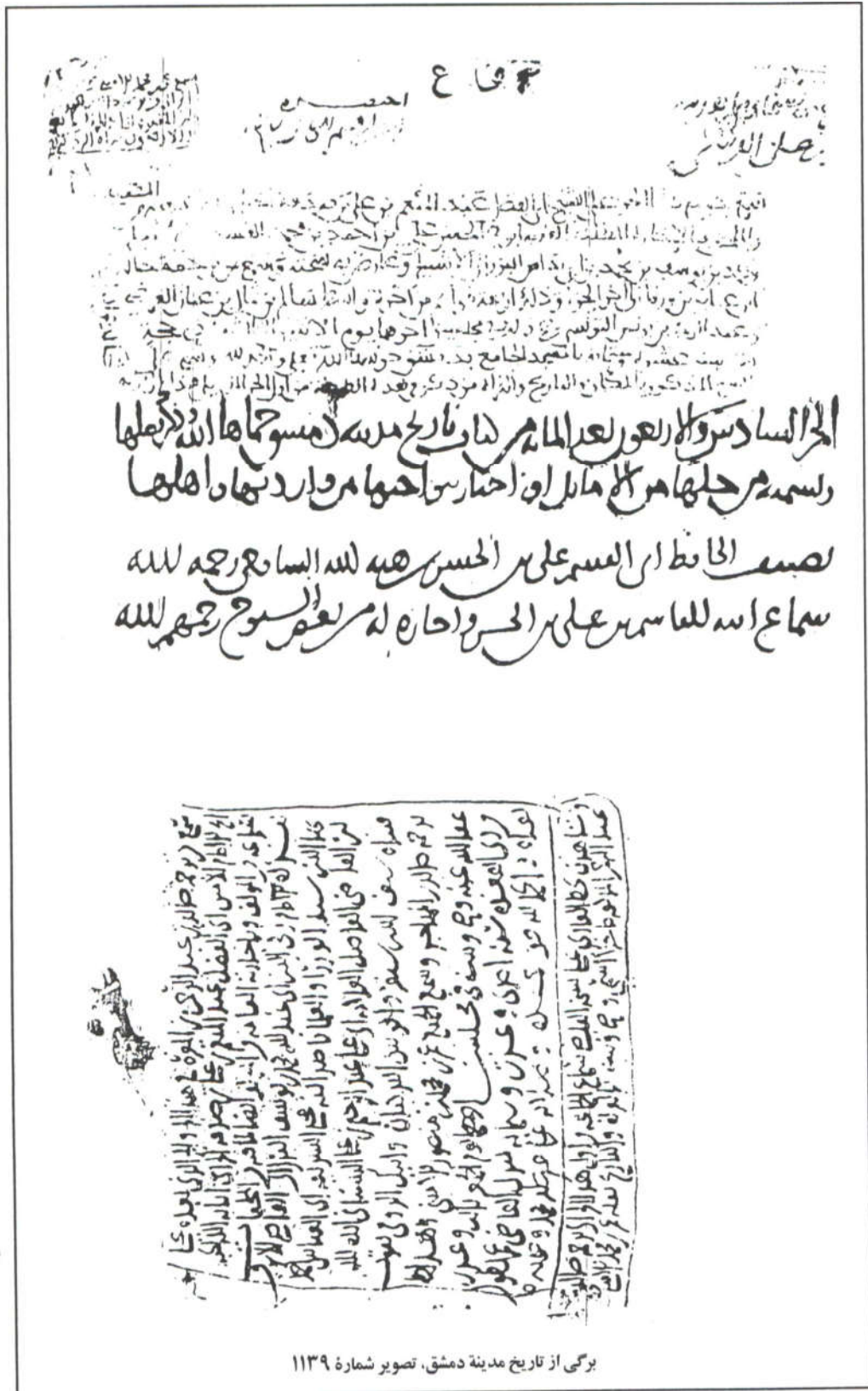
۳۶۶ صفحه، ۲۲ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه سعیدیه حیدرآباد دکن در هند.

غیاث‌الدین علی فرزند جمال‌الاسلام یزدی، روزنامه‌نگار دستگاه امیر تیمور گورکان (۷۷۱-۸۰۷ق)، که از عالمان دین و از اعقاب ابوالفضل رشیدالدین میبیدی بود و زمانی در شهر یزد بر منصب قضا نشست و در یورش امیر تیمور به هند (۸۰۱ق) همراه او بوده است و به دستور یکی از مقربان امیر تیمور گورکانی وقایع فتوحات وی را در جنگهای هندوستان تحریر نموده است.

سعادت‌نامه مشتمل بر سه بخش است: نخستین بخش دیباچه است که به شرح اجمالی فتوحات تیموری اختصاص دارد. بخش دوم، که قسمت اصلی مطالب کتاب را تشکیل می‌دهد، گزارش روزانه وقایعی است که در خلال قریب هشت ماه جنگهای امیر تیمور در شبه قاره هندوستان رخ داده است. بخش پایانی و مختصر کتاب، شرح بنای مسجد جامع سمرقند به فرمان تیمور می‌باشد.

برمی از تاریخ مدینه دمشق، تصویر شماره ۱۱۳۹

مؤلف در مقدمه می‌نویسد: «چون دارالعباده یزد بمقدم عالی یکی از مقربان حضرت و چاکران صادق نیت مشرف گشت دو رساله عربی و فارسی که نویسنده این حروف علی سبیل الارتجال انشا کرده در نظر مبارک او آمد و در پایه

(۱۱۴۰) سعادت‌نامه (= روزنامه غزوات هندوستان = تاریخ امیر تیمور) (تاریخ هند-فارسی)
از: غیاث‌الدین علی بن جمال‌الاسلام یزدی (قرن ۹).

سریر اعلیٰ عرض کرد، حکمی صادر شد که جهت تاریخ بعضی از حروب که بندگی حضرت جهانگشای را اتفاق افتاده، دیباچه فارسی نوید و فتوحات متواتر که از مبدأ عهد باز کرامت شد در فصلی مفرد مجملاً قلمی کرده، بعد ذلک روزنامه غزوات هندوستان پیش گرفته جنگ نامها به عبارتی از تکلف دور و بفهم نزدیک و علی التفصیل شرح دهد، هر چند اکثر اوقات مستغرق علوم دینی بوده و در انشاء خطابیات کمتر خوض نموده اما بمیامن اوامر علیه درین موقف خطیر شروع رفت ...»

در اختتامیه نسخه آمده است: «تمام شد تاریخ امیر بزرگ و خاقان اعظم امیر تیمور گورکان أنارالله برهانه از مؤلفات مولانا الاعظم السعید علامه العلماء والافاضل المتبحرین فی عصره وزمانه الواصل الی رحمة الله وغفرانه غیاث الحق والدين علی المنتهی نسبه العالی الی الشیخ الربانی والقطب الصمدانی الشیخ جمال الاسلام قدس الله سرهما و تاریخ مبارک تا آنجاست که فتح هندوستان شده، بعد از این اگر توفیق رفیق و تدبیر موافق تقدیر آید کیفیت فتح بلاد شام و روم که در عهد حضرت خاقان سعید بوده و فتوحات ارجمند که در زمان بندگی حضرت خلافت پناه سلطان سلاطین عالم عدل خواقین امم ظل الله فی الارضین معین الحق والدين امیرزاده شاهرخ بهادر سلطان خلدالله ملکه و سلطانه روی نموده، خلف صدق مصتف این تاریخ مولانا اعظم مؤیل (کذا) صنادید العلماء فی العالم وحید العصر فی الزمان مولانا شهاب‌الدین محمد منشی سلمه الله تعالی مشروح و مبسوط در سلک عبارت خواهد آورد.»

آثاری از فرزند مؤلف (شهاب‌الدین محمد منشی) در کتابخانه ملک موجود است^۱. درباره مؤلف و خاندان او آقایان سعید نفیسی و ایرج افشار تحقیقاتی انجام داده‌اند.^۲ مؤلف در این اثر از آرایه‌های لفظی، مطالب حکمی و کلامی و به تناسب حال از سروده‌های خود و اشعار شاعران بزرگی چون فردوسی، نظامی، سعدی و دیگران بهره برده است.

نسخه‌هایی از روزنامه غزوات هندوستان شناسایی شده است:

۱- نسخه شماره ۷۰۰۸ کتابخانه مجلس، به خط محمد بن علاء‌الدین عبدالعزیز تبریزی در جمادی الآخر ۸۶۸ در یزد^۳.

۲- نسخه شماره ۱۵۴۱ کتابخانه شیرانی در لاهور پاکستان، به خط عطاءالله بن محمد حسینی بخاری در ۹۳۹ ق.^۴

۳- نسخه شماره ۱۵۲۰ انستیتوی شرق‌شناسی ابوریحان بیرونی فرهنگستان علوم ازبکستان، که تصویر مورد بحث از آن اخذ شده است.

به گفته مشار این کتاب در پطروگراد (= سنت پترزبورگ) به چاپ رسیده است.^۵ مرحوم دانش‌پژوه مدعی شده که نظام‌الدین شامی و شرف‌الدین یزدی در نگارش ظفرنامه‌هایشان از این کتاب سود جستند.^۶

سعادت‌نامه به روسی ترجمه شده و در سال ۱۹۵۸ میلادی انتشار یافته است. چاپ تحقیقی این کتاب، به کوشش ایرج افشار به وسیله مرکز نشر میراث مکتوب، در سال ۱۳۷۹ ش به بازار کتاب عرضه شده است.

منابع: الذریعه: ۲۷۰/۱۱؛ فهرستواره کتابهای فارسی: ۱۲۷۰/۲؛ فهرست مشترک پاکستان: ۳۹۲/۱۰؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی: ۴۵۹۷/۶.

آغاز: سپاس و ستایش خداوند عالم را عزّ اسمه و جلّ ذکرة که درین عهد همایون گوی زمین را در خم چوگان قدرت صاحبقرانی وافر شوکت آورده که آسمان قدرش چون قدر آسمان بیرون از دریافت اوهام است.

انجام: جز بدست معمار لطف خویش مسپار و بلاد و عباد خویش را از جور جبارۀ ستمکار و قهارۀ غدار نگاهدار یارب العالمین و یا اکرم الاکرمین، تمام شد تاریخ امیر بزرگ و خاقان اعظم امیر تیمور گورکان ... و التوفیق فی اتمام هذا المرام من الله المهیمن العلام و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله واصحابه الطیبین الطاهرین والسلام، تمت الكتاب ...

نستعلیق، بدون نام کاتب، ۵ شعبان المعظم ۱۰۱۵،

۱. فهرست کتابخانه ملک: ۶۶/۷-۷۸.

۲. نک: تاریخ نظم و نثر در ایران، سعید نفیسی: ۲۵۰/۱؛ مقاله «خاندان جمال الاسلام یزدی» از ایرج افشار در مجله یغما، ش ۳۶۴، سال ۳۱، دی ۱۳۵۷ ش؛ سعدی تاجمی: ۲۶۲.

۳. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی: ۱۳/۲۵-۱۴.

۴. فهرست مخطوطات شیرانی، دکتر محمد بشیر حسین: ۵۵/۱.

۵. فهرست کتاب‌های چاپی فارسی: ۲۶۷۳/۲.

۶. فهرست کتابخانه ملک: ۷۸/۷.

قرار داده است:

- الجزء الاوّل: كتاب العقل.
- الجزء الثاني: كتاب التوحيد.
- الجزء الثالث: كتاب الحجة.
- الجزء الرابع: كتاب الايمان والكفر.
- الجزء الخامس: كتاب الدعاء.
- الجزء السادس: كتاب فضل القرآن.
- الجزء السابع: كتاب العشرة.
- الجزء الثامن: كتاب الطهارة والحیض.
- الجزء التاسع: كتاب الجنائز.
- الجزء العاشر: كتاب الصلوة.
- الجزء الحادي عشر: كتاب الزكوة.
- الجزء الثاني عشر: كتاب الصيام.
- الجزء الثالث عشر: كتاب الحج.
- الجزء الرابع عشر: كتاب الجهاد.
- الجزء الخامس عشر: كتاب المعیشة.
- الجزء السادس عشر: كتاب النكاح والعقیقة.
- الجزء السابع عشر: كتاب الطلاق.
- الجزء الثامن عشر: كتاب العتق والتدبير والكتابة.
- الجزء التاسع عشر: كتاب الصيد والذبایح.
- الجزء العشرون: كتاب الأطفمة والأشربة.
- الجزء الحادي والعشرون: كتاب الزي والتجمل والمروة.
- الجزء الثاني والعشرون: كتاب الدواجن.
- الجزء الثالث والعشرون: كتاب الوصایا.
- الجزء الرابع والعشرون: كتاب الموارث.
- الجزء الخامس والعشرون: كتاب الحدود.
- الجزء السادس والعشرون: كتاب الديات.
- الجزء السابع والعشرون: كتاب الشهادات.
- الجزء الثامن والعشرون: كتاب القضايا والأحكام.
- الجزء التاسع والعشرون: كتاب الايمان والنذور والكفارات.
- الجزء الثلاثون: كتاب الروضة.

هر یک از اجزاء سی‌گانه دارای بابهای متعدّد است و شارح در ابتدا متن حدیث را می‌آورد و سپس با عنوانهای «هدیه-هدیه» به شرح آن می‌پردازد. در این شرح بیشتر، مباحث ادبی و کلامی مطرح شده و شارح در

عناوین به خط درشت، نشانیها مشکئی، عبارات عربی نسخ معرب، مقابله و تصحیح شده و در پایان نسخه آمده است: «قول بقدر الوسع و الطاقة»، پس از اتمام کتاب چند حکایت تاریخی درج شده است. ۱۲۴ صفحه، ۲۷ سطری.

نسخه اصل: انستیتوی شرق شناسی ابوریحان بیرونی فرهنگستان علوم ازبکستان: نسخه شماره ۱۵۲۰. فهرست نسخ خطی فارسی انستیتوی شرق شناسی ابوریحان بیرونی: ۶۴/۱.

(۱۱۴۲) الهدایا لشیعة أئمة الهدی (= شرح الکافی)

(حدیث-عربی)

از: میرزا محمد مجذوب تبریزی (بعد از ۱۰۸۴ ق).

شرح مفصلی است بر «کافی» ثقة الاسلام کلینی، با عنوانهای «هدیه»، شامل دوازده مقدمه و سی جزو و خاتمه. شارح در مقدمات دوازده‌گانه مباحثی از علوم حدیث، خصوصاً علم رجال را مطرح کرده و در مقدمه دوازدهم خطبه کافیه را شرح نموده است. مباحث مقدمه‌ها از این قرار است:

- ۱- مراد از «عده من أصحابنا» در کافی.
- ۲- اصطلاح جدید بعض المعاصرین در اسامی رجال.
- ۳- معنی قولهم: قد أجمعت العصابة علی تصحیح ما یصح عنه.
- ۴- المعروفون باللقاب و الکنی.
- ۵- من الذین ضبطت روایتهم بالعدد...
- ۶- الصحیح عند القدماء و المتأخرین.
- ۷- معنی الوجوب و السنّة و الأمر بالشیء و الکراهة و النهی عن الشیء فی کلام المعصومین علیهم السلام.
- ۸- أسماء و ألقاب و کنی المعصومین علیهم السلام.
- ۹- امام زمان (عج).

۱۰- ذمّ القدیة، مؤلف در این مقدمه، قدریه در روایات را بر صوفیه تطبیق می‌دهد!

۱۱- فی فهرس أجزاء الهدایا.

۱۲- فی بیان خطبة الکافی، شامل دوازده «هدیه».

شارح ترتیب اجزای بابهای این کتاب را به مانند ترتیب کتابها و بابهای کافی شریف، در سی جزء بدین صورت

جایهای مختلف به صوفیه و فلاسفه حمله کرده و نظرات آنان را رد می‌کند.

شارح از ملا خلیل قزوینی (متوفی ۱۰۸۹ ق) با عنوان ودعای «برهان الفضلاء مولانا خلیل‌الله القزوینی سلمه‌الله» نقل قول می‌کند. هم‌چنین از محمد امین استرآبادی، سید میرزا رفیعی نائینی، ملا احمد اردبیلی و ملامحسن فیض کاشانی نقل قول می‌نماید. و در مقدمه از شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷-۱۱۰۵) به تجلیل یاد می‌کند.

نام کتاب در الذریعه «الهدایا» و «الهدایا و سرّ من رأی»^۱ ثبت شده ولی در نسخه حاضر به عنوان «الهدایا لشیعة ائمة الهدی» تصریح شده است.

شارح به نام خود اشاره‌ای نکرده، جز اینکه در ابتدای نسخه استاد روضاتی - حفظه‌الله تعالی - آمده است: «المجلّد الثالث من کتاب الهدایا و سرّ من رأی تألیف مولی الفضلاء میرزا محمد المشتهر بمجدوب التبریزی دام ظلّه و آیام افاداته»^۲. وی در سالهای ۱۰۸۳ و ۱۰۸۴ ق برخی از اجزای کتاب را به پایان رسانده است.

شیخ آقا بزرگ تهرانی احتمال داده که شارح، همان میرزا محمد بن محمد رضا تبریزی متخلص به مجذوب و صاحب دیوان شعر^۳ و مؤلف کتاب «روضه الاذکار»^۴ باشد، که از شاگردان ملاخلیل قزوینی و معاصر با علامه مجلسی بوده است. علامه تهرانی می‌افزاید: وی با اینکه شاعر بوده و اشعار عرفانی سروده، ولی در این کتاب به صوفیه حمله می‌کند. شاید پس از افول صوفیه مجبور به بدگویی از آنان شده باشد؟

نسخه‌های شناخته شده از «الهدایا»:

۱ - نسخه حاضر که شامل مقدمه و جزء اول و دوم کتاب است و در عصر شارح کتابت شده و حواشی با امضای «منه سلمه‌الله» دارد.

۲ - نسخه شماره ۳۶۳۴ کتابخانه دانشگاه تهران که جزء سوم کتاب را در بردارد و در ۱۰۸۳ ق کتابت شده است.^۵

۳ - نسخه مسجد شیخ بابا در مراغه که در عصر مؤلف کتابت شده و حواشی با امضای «منه دام ظلّه» دارد. این نسخه جزء چهارم کتاب را در بردارد.^۶

۴ - نسخه مکتبه تهرانی در کربلا، شامل جلد پنجم کتاب.

۵ - نسخه مکتبه سلطان المتکلمین، شامل جزء سوم کتاب.

۶ - نسخه کتابخانه آیه‌الله روضاتی در اصفهان که جزء سوم تا نهم کتاب را در بردارد و در عصر مؤلف کتابت شده است و حواشی به خط مؤلف دارد و صدرالافاضل بر روی نسخه نوشته است: «أنها في الجمع بين الكتب الأربعة وقد فعل المؤلف ما فعله الفيض في الوافي». گزارش سه نسخه اخیر در الذریعه درج شده است.^۷

۷ - نسخه شماره ۱۳۰۷۳ کتابخانه حاضر، شامل جزوهای اول تا سوم، کتابت شده در عصر مؤلف.^۸

منابع: الذریعه: ۱۶۱/۲۵ - ۱۶۳؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشگاه تهران: ۲۶۴۰/۱۲.

مباحث موجود: نسخه حاضر شامل مقدمات دوازده‌گانه و جزء اول (کتاب العقل) و جزء دوم (کتاب التوحید) است و از انجام افتادگی دارد.

آغاز: بسم‌الله‌الکریم المتکرم العظیم المتعظیم علی عمیم رحمته علی عظیم نعمته علی نعیم ولایته علی من اصطفاه و ارتضاه... أما بعد فاعلم یا بنی أبناک الله بفضلہ و طول عمرک بطولہ و ثبتک علی الایمان بالولایة بالنبی و آله. انجام نسخه: الباب الخامس و الثلثون باب الهدایة أنّها من الله عزّ و جل و أحادیثه كما في الكافي أربعة، روى في الكافي باسناده عن ابن بزيع عن أبي اسمعيل السراج عن ابن مسكان عن ثابت بن سعيد قال قال أبو عبد الله (عليه السلام) يا ثابت مالکم و للتاس کفوا عن الناس... هدیة أنّها في العنوان بفتح الهمزة بدل الاشتمال من الهدایة... کضیق قلب من یقصد التصعد بکمال الهوس و الهمّة الی السماء من غیر سبب من جناح و.

نسخ، بدون نام کتاب و بی تاریخ [عصر مؤلف]، عناوین و نشانی‌ها در نسخه اصل به سنگرف، در حاشیه تصحیح شده و متن خط خوردگی دارد و بلاغ

۱. الذریعه: ۱۶۱/۲۵ و ۱۶۳.

۲. الذریعه: ۱۶۱/۲۵؛ نسخه پژوهی، دفتر یکم: ۱۶۷-۱۶۸.

۳. الذریعه: ۹۶۳/۹.

۴. الذریعه: ۲۸۷/۱۱.

۵. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشگاه تهران: ۲۶۴۰/۱۲.

۶. این نسخه را صدیق ارجمند جناب آقای طیار مراغی رؤیت نموده و گزارش آنرا در اختیاریم قرار داد، با سپاس از لطف ایشان.

۷. الذریعه: ۱۶۱/۲۵؛ نسخه پژوهی، دفتر یکم: ۱۶۷-۱۶۸.

۸. فصلنامه میراث شهاب، شماره پیاپی ۳۲، صص ۲۶-۲۷.

درگذشت او را ۵۶۷ و ۵۶۸ و کنیه او را ابو جعفر و ابوهاشم نیز گفته‌اند. زادگاه او را صقلیه یا مکه دانسته‌اند. وی دوران کودکی را در مکه گذرانید و برای کسب دانش راهی مصر، مغرب و اندلس شد.

در ۵۵۴ق به صقلیه رفت و در آنجا سلوان المطاع را نوشت و به یکی از حکمرانان محلی تقدیم کرد. وی اواخر عمر خود را در حماة گذراند و در همان شهر وفات یافت.

بیش از بیست اثر به ابن ظفر نسبت داده‌اند، آثار چاپ شده وی از این قرار است:

۱- انبیا نجباء الأبناء، در موضوعات مختلف ادبی و شرح حال مشاهیر که با سیره پیامبر اکرم ﷺ شروع می‌شود.

۲- خیر البشر بخیر البشر، شامل پیشگوییهای مربوط به رسالت پیامبر اکرم ﷺ.

۳- سلوان المطاع في عدوان الاتباع، کتاب حاضر.

عناوین آثار خطی به جا مانده از او چنین است:

۱- ابهام الغواص في ايهام الخواص، که ذیلی است بر ذرة الغواص حریری و نسخه‌هایی از آن در دارالکتب و آصفیه موجود است.

۲- زاد الملوك مظفری، مشتمل بر سه بخش که به نام سلطان امیر الحاج بن محمد بن قلاوون تألیف شده و نسخه‌ای از آن در ازهریه موجود است.

۳- شرح غریب المقامات یا التنقیب علی ما فی المقامات من الغریب، که شرحی است بر مقامات حریری.

۴- ينبوع الحياة، در تفسیر که نسخه‌هایی از مجلدات مختلف آن در آصفیه، دارالکتب مصر، برلین و پاریس موجود است.

عناوین آثار یافت نشده و منسوب به او از این قرار است:

۱- ارجوزة في الفرائض والولاء، ۲- أسالیب الغایة فی احکام آیه، ۳- الاشتراك اللغوي والاستنباط المعنوي، ۴- اکسیر کیمیاء التفسیر، ۵- الانبیا عن الکتاب المسمی

مقابله در آخر جزء اول کتاب ثبت شده است، با حواشی بسیار به نشانی «منه سلمه الله تعالی».

۳۹۸ صفحه، ۲۸ سطری.

هذا الكتاب كان في كتاب الكافي وتماما ومدنا بقا من بيان فما كان لئلا ينبوع من ظلمة الامم ظاهرا وكذا
 في فضل العرب وقوله في كتاب العقول الذي هو بيان فضل العرب الا ان من التقدير في سهل على ان تسمى بالكتاب
 في فضل العرب الا ان كمال الدين وتمام الفتحة فمن ان يقال في الخطبة التي تقدمت في فضل العرب وقال الفاضل اخيرا يادى بحجة
 جعله قول وقد تشرته لآخر قلت في قوله طاب ثراه وقد تشرته في اللطيف ما لم يجرى مع ما مضى في كتاب من
 قوله ويختم من به علم الدين والعمل بالانوار التي هي عن الصادق عليه السلام في قوله صرح بنظر ما ذكره شيخنا
 المشوق محمد بن علي بن بابويه رحمه الله في كتاب من الاجصره فقب من ان ما ذكره في حجة بينه وبين الله و
 النبي ذلك ان الصحیح عند قدماء اصحابنا الخبايا بين ما علم بقرينة ورواه عن المعصوم وثالث القران كانت عندهم
 طافه لقرابهم به علم العلم المصطلح عليه بين اصحابنا المناشرين الاصوليين الموافق في اصطلاح الفاشية
 للكورنية من التذرية وخلص الحق في اصوله بان ديس الطائفة محمد بن الحسن الطوسي رحمه الله صلوات الله
 عليهم ورواه عن المعصوم بقرينة ولو لم يكن علمه ثانيا ولا عملا لولا العلم بالمدل المتما في الخوف بقرينة وعلم
 من ذلك ان طريقة ديس في هذا الباب طريقة قدماء اصحابنا الاجبايين رضوان الله عليهم وهذا الفرع من راه

فهرس ارباب كتاب العقول وفضل العلم من اجزاء كتاب الهداية على نسق ارباب الكافي وهي ثلثة وعشرون بابا

باب العقول بالليل باب فضل العلم وجزء خطبه ولغت عليه باب صفة العلم وفضل العلم
 باب اصناف الناس باب نواب العالم والمعلم باب صفة العلماء باب حق العالم
 باب فضل العلماء باب مجالسة العلماء ومصاحبتهم باب سؤال العالم و تذاكرهم
 باب بديل العلم باب النهي عن القول بغير علم باب من عمل بغير علم باب استعمال العلم
 باب المثال على المباحي باب لزوم الحجية على العالم رتبة باب التواضع
 باب هداية الكتب والدراسة وفضل الكتاب والفتن بالكتب باب التقليد باب البيع والرياسة

برگی از کتاب الهدایا، تصویر شماره ۱۱۴۲

السوانات فی مسامرة الخلفاء و السادات (سلوان المطاع في عدوان الأتباع)

از: ابو عبدالله محمد بن عبدالله بن محمد بن ظفر صقلی مکی (۵۶۵ق).

ابن ظفر مکی (۴۹۷-۵۶۵) ادیب، لغوی، مفسر و شاعری که او را امام عصر خود در ادبیات و تفسیر دانسته‌اند و در این دو رشته شاگردان بسیاری تربیت کرده است. تاریخ

بالاحیاء، ۶- الاشارة الى علم العبارة، ۷- البرهانية في شرح أسماء الحسنی، ۸- التشحین في أصول الدين، ۹- الجود الواصب، ۱۰- الجنة من فرق أهل السنة، ۱۱- الخوذ الواقية والعوذ الراقية، ۱۲- رياض الذکری، ۱۳- فوائد الوحي الموجز الى فرائد الوحي المعجز، ۱۴- القواعد والبيان في النحو، ۱۵- كشف الكسف في نقض الكتاب المسمی بالكسف، ۱۶- مالک الاذکار في مسالك الأفكار، ۱۷- المسنی في الفقه علی مذهب مالک بن انس، ۱۸- معاتبه الجری علی معاينة البری في اعتقاد أبي حنيفة والأشعري، ۱۹- المعادات، ۲۰- مئج اللغة، در کلمات مشترک اللفظ و مختلف المعنی، ۲۱- نصائح الذکری.

سلوان المطاع في عدوان الاتباع مشهورترین اثر ابن ظفر است که بارها به چاپ رسیده و به زبانهای مختلف ترجمه شده است.

ابن ظفر این کتاب را در سال ۵۵۴ق هنگامی که به صقلیه رفت، برای حاکم صقلیه ابی عبداللّه محمد بن ابی القاسم علی بن علوی قرشی نگاشت، و در مقدمه به نام کتاب و وجه نامگذاری آن اشاره کرده است: «سميتها سلوان المطاع في عدوان الاتباع، و السلوان جمع سلوانه وهي خرزة تزعم العرب انّ الماء المصبوب عليها اذا شربه المحب سلا».

نام کتاب در صفحه عنوان نسخه حاضر چنین ثبت شده است: «کتاب السلوانات في مسامرة الخلفا والسادات». و در نسخه چاپی به هر دو نام مذکور، نامیده شده است، و در کشف‌الظنون «سلوان المطاع في عدوان الطباع» ذکر شده است. این کتاب به سبک کلّیه و دمنه و شامل پنج سلوانه به ترتیب ذیل است:

- السلوانة الاولى: في التفويض ونتائجه
- السلوانة الثانية: في التآسي و فوائده
- السلوانة الثالثة: في الصبر و عوائده
- السلوانة الرابعة: في الرضا و ميامنه
- السلوانة الخامسة: في الزهد و عواقبه.

نسخه‌های متعددی از سلوان المطاع در کتابخانه‌های مختلف عالم شناسایی شده است، از جمله: سه نسخه در پاریس، نسخه‌ای در جامع کبیر صنعاء، نسخه‌ای در مکتبه خدابخش پتنه، نسخه‌ای در مکتبه آل سعود ریاض، نسخه‌ای در خزانه عامه رباط^۱ و چند نسخه در دارالکتب

ظاهریه در دمشق^۲ و نسخه کتابخانه اسکوریال در مادرید اسپانیا و نسخه‌هایی در کتابخانه ملی ایران و کتابخانه مدرسه فیضیه قم.

سلوان المطاع نخستین بار در ۱۲۷۸ق در قاهره به چاپ رسید و پس از آن بارها در تونس، بیروت، عربستان و قاهره به چاپ رسیده است^۳.

این اثر به چهار زبان ترجمه شده است:

۱- به فارسی، با نام رياض الملوك في رياض السلوك از نظام‌الدین شنب غازانی (سده ۸ و ۹) برای شیخ سلطان اویس بهادرخان جلایری (۷۷۶-۷۸۷ق) در بغداد. نسخه‌هایی از آن در کتابخانه مجلس و دانشگاه تهران و مسجد اعظم قم و خدیویه مصر و کتابخانه حاضر موجود است^۴.

و ترجمه دیگری به نام فريدة الاصقاع في ترجمة سلوان المطاع از سید نعمت‌الله جزایری (۱۱۱۲ق) که نسخه‌هایی از آن در کتابخانه ملی موجود است^۵.

۲- به ترکی از محمد سعید قره خلیلزاده (۱۱۶۸ق) که در ۱۲۸۵ق در استانبول به چاپ رسیده است^۶.

۳- به ایتالیایی توسط آماری که در ۱۸۵۱ میلادی در فلورانس چاپ شده است.

۴- به انگلیسی در ۱۸۵۲ میلادی در لندن منتشر شده است.

منابع: دایرة المعارف بزرگ اسلامی: ۱۶۳/۴-۱۶۴؛ کشف‌الظنون: ۹۹۸/۲؛ معجم المؤلفین: ۲۴۱/۱۰ و ۱۴۱/۱۱؛ معجم المطبوعات: ۱۴۹/۱.

آغاز: بسمله. و صلی الله علی محمد و علی آله و سلم تسلیماً قال عبداللّه الفقیر الیه الغنی به محمد بن ابی محمد بن ظفر عفاالله عنه انّ شکرالله سبحانه لأسنی

۱. نک: فهرس المخطوطات المصوّرة (معهد المخطوطات العربية، قاهره)، الجزء الاول (الأدب): ۹۵/۴-۹۸.
 ۲. فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية، قسم الادب: ۳۲۳/۱-۳۲۴.
 ۳. معجم المطبوعات العربية و المعربة، سرکيس: ۱۴۹/۱.
 ۴. نک: فهرستواره کتابهای فارسی، منزوی: ۴۱۷/۱؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، منزوی: ۳۵۷۷/۵؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی: ۱۲۶/۲۴ نسخه شماره ۹۳۳۴.
 ۵. فهرستواره کتابهای فارسی: ۵۴۳/۶؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی: ۱۶۵۳/۲؛ الذریعه: ۲۲۲/۱۶.
 ۶. فهرس المطبوعات التركية العثمانية (دارالکتب القومية، قاهره): ۱۲/۲.

الملابس الفاخرة وانّ حمده لأعود بخير الدنيا وخير الآخرة فالحمد لله.

انجام: کما استعفیه من غول الجواب واستدفع به فساد الخطاب کما استدفع کساد الصواب و أتوب الیه فهو رحیم تواب. نجز الكتاب والحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات اللهم صل علی سیدنا محمد وآله وصحبه وسلم تسليماً.

که به نام گوهرهای گرانبها نامیده شده‌اند، چنین است:
 ۱- پادشاهی، ۲- جنگ، ۳- بخششها و دهشها، ۴- وفدها،
 ۵- گفت و گو با پادشاهان، ۶- دانش و ادب، ۷- ضرب المثلها،
 ۸- پندنامه و زهدیات، ۹- تسلیتها و مرثیه‌ها، ۱۰- انساب،
 ۱۱- گویش بادیه‌نشینان، ۱۲- پاسخ‌گویی و پاسخ‌نویسی،
 ۱۳- خطابه، ۱۴- انشا و نویسندگی، ۱۵- تاریخ خلفا،

مغربی اعراب‌دار، بدون نام کاتب و بی تاریخ، عناوین به خط درشت، در لابلای صفحات مختلف بیش از چهل تصویر مرتبط با داستانهای کتاب کشیده شده و عنوان هر تصویر در کنارش ثبت شده است، تصاویر مذکور در تصحیحی که ابونهل احمد بن عبدالمجید از کتاب نموده و در ۱۹۷۸ میلادی در عربستان منتشر ساخته درج شده است، ابونهل ادعا کرده که نسخه حاضر در چهار نقطه نقص دارد.

۱۷۸ صفحه، ۱۷ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه اسکوریال مادرید، نسخه شماره ۵۲۸. فهرست نسخه‌های خطی عربی کتابخانه اسکوریال: ۳۵۵/۱.

العقد الفرید (چند دانشی - عربی). از: شهاب‌الدین ابو عمر احمد بن محمد بن عبدربه (۳۲۸ ق).

ابن عبدربه شاعر و ادیب نامدار اندلسی، که در ۱۰ رمضان ۲۴۶ در قرطبه زاده شد و در محضر استادان بزرگی همچون بقی بن مخلد، محمد بن عبدالسلام خُشنی و محمد بن وضاح دانش آموخت و در یرتو مدیحه سرایی برای امرا و رجال و اعیان اندلس، در

سده ۴ ق، بزرگ‌ترین شاعر اندلس به‌شمار آمد.

کتاب بسیار مشهور العقد الفرید به تقلید از عیون الاخبار ابن قتیبه نگارش یافته و مندرجات و ترتیب و عناوین ابواب آن آشکارا تحت تأثیر کتاب ابن قتیبه است. هدف مؤلف از نگارش العقد این بود که مجموعه‌ای از معارف و آداب مشرق را در اختیار مغربیان قرار دهد. فهرست عناوین ابواب العقد

بخرأمان من مضطربها و بعجل الشؤم الی بغراءه و کتب الی المومنین عینونه المومنین
 دبغراءه ان الایمن برندنخلعه من عمیر الخلابه و نقل عمیر الی مومنین
 همیر الایمن فلما وقب المومنین علی ما کتب الیه انو و عمیر الیه تطاور
 و زراة باشاروا علیه بالثقتنا و النخل و الایمن ان سب خراسان و نطلع
 من یلیما من الکفار الی العرصة فمنا و انه لا یحرم من لیس یکالیته امر منا
 صور المومنین یقرأ الکتاب علی و ذرايه

بقیت المومنین الی الکتاب و یقرأ الیه الایمن فمنا و انه لا یحرم من لیس یکالیته امر منا
 علی لیس الیه یقولون من یحرم من لیس یکالیته امر منا

برگی از سلوان المطاع، تصویر شماره ۱۱۴۲

۱۶- تاریخنامه زیاد و حجاج و طالبیان و برمکیان، ۱۷- تاریخ عرب، ۱۸- نقد شعر، ۱۹- عروض و قافیه، ۲۰- موسیقی و آواز، ۲۱- زنان، ۲۲- پیامبران دروغین و دیوانگان و بخیلان و طفیلیان، ۲۳- آدمیزادگان و جانوران و شهرها، ۲۴- خوردنیها و آشامیدنیها، ۲۵- فکاهیات و لطیفه‌ها.
 ابن عبدربه العقد الفرید را در سالیان دراز تألیف کرده و پیوسته مطالب و مندرجات بخش‌های تنظیم یافته

و طراحى شده آن را مورد افزایش و کاهش یا آرایش و پیرایش قرار می‌داد، اما تدوین نهایی کتاب باید در سالهای آخر عمر وی یعنی پس از ۳۲۲ ق صورت گرفته باشد. منابع عمده مؤلف در نگارش این کتاب عبارتند از: قرآن، تورات، انجیل، ترجمه کتابهایی از ایران و یونان - که آنها را از عیون الاخبار گرفته بود -، نیز آیام العرب و أمثال العرب ابو عبیده معمر بن مثنی را تقریباً به تمامی نقل کرده است. از کتابهای جاحظ و مبرد نیز بسیار بهره جسته و از استادان خود مانند خشنی، محمد بن وضاح و بقی بن مخلد روایات بسیار نقل کرده است و حدود ۱۰۰۰۰ بیت شعر در کتابش نقل کرده و از این جهت می‌تواند در زمره راویان شعر قرار گیرد. مؤلف از تعصب نژادی و دینی برکنار بوده و چندان به ذکر فضائل و مناقب امام علی علیه السلام و اولادش می‌پردازد که ابن کثیر در او گمان تشیع می‌برد.

العقد الفرید مجموعه دلپذیری از معارف دینی، سیاسی، اجتماعی، تاریخ ادبیات و تاریخ سیاسی اجتماعی عرب و به ویژه فرهنگ عامه است، و برخی از بخش‌های آن را، با توجه به جامعیت و استقلال موضوع آنها، می‌توان کتابهای جداگانه به‌شمار آورد.

این کتاب همواره به عنوان متن درسی تلقی شده، از این رو عده‌ای از ادبا و دانشمندان، از جمله ابن منظور (۷۱۱ ق) به اختصار و تلخیص آن همت گماشته‌اند. در اوایل قرن حاضر، جمعی از ادبای مصر مختار العقد را تنظیم کردند که بارها در قاهره به چاپ رسیده است.

در دو قرن اخیر، کتاب العقد الفرید سخت مورد عنایت خاورشناسان قرار گرفته و بخش‌های مختلف آن به زبانهای فرانسه، انگلیسی و اسپانیایی ترجمه و منتشر شده است.

نسخه‌های خطی فراوانی از این کتاب باقی مانده و نخستین چاپ آن در جهان اسلام در بولاق به سال ۱۲۹۳ ق انجام پذیرفته که بارها همراه با تعلیقات محققان کشورهای مختلف اسلامی تجدید چاپ شده است.

در چند دهه اخیر کتابها و رساله‌های تحقیقی مستقلی راجع به زندگانی مؤلف و شعر و ادب و کتاب مشهور وی تألیف شده است که ابن عبدربه و عقده، نوشته جبرائیل جبور؛ ابن عبدربه الاندلسی مع دراسة حیاته و شعره، دمشق، ۱۹۷۷ م، تألیف محمد طنجی و رساله دکتری موسی

رزق ریحان با عنوان شعر ابن عبدربه جمعاً و تحقیقاً و دراسة از آن جمله‌اند.

منابع: دایرة المعارف بزرگ اسلامی: ۱۸۸/۴ - ۱۹۴.

نسخه حاضر جزء دهم کتاب را دربردارد که با صفحات ۱۴۰ تا ۲۶۰ جلد ۵ چاپ دارالکتب العلمیه، تحقیق دکتر عبدالمجید ترحینی برابر است.

آغاز نسخه: بسمله. صلی الله علی محمد و علی آله و سلم تسلیماً، خلافة معویة بن یزید بن معویة واستخلف معویة بن یزید بن معویة فی شهر ربیع الأول سنة أربع و ستین و هو ابن احدی و عشرين سنة.

انجام نسخه: سنة أربع عشرة و ثلثمائة ...

أما تراه من هوان یرتع معتبراً لمن یری ویسمع

انتهت الارجوزة حدّثنا محمد بن الولید الفقیه ...

نسخ، برخی کلمات معرب، بدون نام کاتب، ۴۲۴ ق،

عناوین به خط درشت، مقابله و تصحیح شده و بلاغ

مقابله ثانیه به تاریخ غره شعبان ۴۸۳ در آخر نسخه

ثبت شده است، در صفحه عنوان نسخه نام کتاب

و مؤلف درج شده و آمده که این نسخه برای خزانة

ابی منده (؟) هبة الله منصور است.

۱۸۲ صفحه، ۱۳ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه اسکوریال، مادرید اسپانیا: نسخه

شماره ۱۷۱۰.

فهرست نسخه‌های خطی عربی کتابخانه اسکوریال:

۲۳۰/۳: المخطوطات العربیة فی مکتبة الاسکوریال، ترجمه

سیده می‌کنفانی: ۲۸۸.

(۱۱۲۷) المسند الصحیح الحسن فی مآثر و محاسن مولانا

أبی الحسن (تاریخ - عربی)

از: شمس‌الدین ابو عبدالله محمد بن احمد بن مرزوق

خطیب تلمسانی (۷۸۱ ق)

ابن مرزوق نام مشترک افراد خاندانی مالکی مذهب از

مغرب است که اصلشان از جنوب افریقه بوده و به تلمسان

مهاجرت کردند. بیش از ۱۰ نفر از افراد این خانواده جزو

بزرگان علم و ادب و فقه و سیاست بودند و بدون شک ۲ تن از

آنان: محمد خطیب و محمد حفید تأثیر بسزایی در فرهنگ

مغرب اسلامی برجا نهاده‌اند.

۲- نسخه شماره ۱۱۱ خزانه عامه رباط^۴.
چاپهای کتاب از این قرار است:
- لوی پرو وانسال مستخرجاتی از آن را همراه با ترجمه فرانسه در هسپریس، به سال ۱۹۲۵ م منتشر کرد.
- فصلی از آن توسط بلاشر در «یادنامه هانری باسه» ترجمه شد.
- متن کامل کتاب را ماریا خسوس بیگرا در ۱۴۰۱ ق در الجزایر انتشار داد.

مایاشاتز میلر مقاله‌ای درباره این اثر با عنوان «چگونگی تألیف مسند ابن مرزوق» در شماره ۱۲ آرابیکا منتشر کرد و در ۱۹۷۶ م ماریا خسوس بیگرا مقاله‌ای با عنوان «درباره مسند ابن مرزوق» در شماره ۱۳ همان مجله به چاپ رسانید.^۵
ابن مرزوق این کتاب را در یک مقدمه (دارای ۶ فصل) و ۵۵ باب دارای فصول و خاتمه ترتیب داده است و در جایهای مختلف کتاب از سلطان مذکور با دعای «رضی الله عنه» و با عبارت «امامنا المرحوم» یاد می‌کند.
فصول ششگانه مقدمه درباره خلافت و بدین ترتیب است:
الفصل الأول: في حقيقة الخلافة لغةً و شرعاً.
الفصل الثاني: اختلاف العلماء في الخلافة.
الفصل الثالث: في فضل الخلافة.
الفصل الرابع: وجوب طاعته و تحریم معصيته.
الفصل الخامس: في تفضيل الحكام على المفتين والائمة على الحكام.

الفصل السادس: فيما يؤمر به الخلفا من الفرق بالرعية و نصيحتهم و الشفقة عليهم و تحریم غشهم و التشديد عليهم و اهمال مصالحهم.
سپس بابی را به ذکر نسب سلطان اختصاص داده و پس از آن، ابواب متعددی که بعضاً دارای فصول نیز هستند، در بیان احوال و اخبار ابوالحسن علی مرینی آورده است. عناوین برخی از ابواب کتاب چنین است:
الباب الأول: في حسن خلقه و اعتدال مزاجه و کمال صورته.

۱. نک: دایرة المعارف بزرگ اسلامی: ۶۰۶/۶.

۲. ایضاح المکنون: ۴۸۲/۲.

۳. الفهرس الشامل للتراث العربي الاسلامي المخطوط، الحديث النبوي: ۱۴۵۷/۳.

۴. مجموعة مختارة لمخطوطات عربية نادرة من مكتبات عامة في المغرب: ۷۰.

۵. دایرة المعارف بزرگ اسلامی: ۶۰۶/۴.

ابن مرزوق خطیب یا ابن مرزوق جدّ از رجال سیاسی و علمی مغرب در سده ۸ ق است که در نوجوانی همراه پدرش به مشرق رفت و ضمن اقامت در شهرهای مختلف به فراگیری علوم اسلامی پرداخت.

وی در طی زندگی سفرهای گسترده‌ای به غرب و شرق اسلامی داشت. در تلمسان، جرید، بجایه، تونس، مصر، بیت المقدس، دمشق، مکه، مدینه، و نیز اندلس بزرگانی را ملاقات کرد و از ایشان دانش آموخت و نام آنان را در مشیخه‌اش، عجلة المستوفز گرد آورد.

ابن مرزوق شاگردانی نیز پرورش داد که از آن میان می‌توان از ابن قنفذ و ابن زمک نام بود. کثرت ذکر او در طرق اجازات مغرب اسلامی حائز اهمیت است.

تلمسانی همگام با زندگی سیاسی، آثار بسیاری از خود برجای گذاشت. تنها اثر چاپی وی المسند الصحيح الحسن في مآثر و محاسن مولانا ابي الحسن، کتاب حاضر است. آثار خطی او بدین شرح است:

۱ - تيسير المرام في شرح عمدة الاحكام.

۲ - عجلة المستوفز المستجاز.

۳ - عقيدة أهل التوحيد المخرجة من ظلمة التقليد.

۴ - سؤال و جواب في الشرف من قبل الأمم.

۵ - نهاية الأمل في شرح كتاب الجمل^۱.

ابن مرزوق خطیب در ۷۳۳ یا ۷۳۵ ق به مغرب مراجعت کرد و هنگامی به تلمسان رسید که ابوالحسن علی بن عثمان مرینی (۷۳۱-۷۵۲ ق) بدانجا دست یافته بود. وی پس از مرگ عمویش، در خطابت جانشین او شد و به تدریج در نزد سلطان منزلتی رفیع یافت و کتاب حاضر را در احوال و اخبار مربوط به سلطان مذکور نگاشت.

نام کتاب در مقدمه مؤلف «المسند الصحيح الحسن في مآثر و محاسن مولانا ابي الحسن» ثبت شده، ولی در ایضاح المکنون بدین عنوان آمده: «المسند الصحيح الحسن من أحاديث السلطان أبي الحسن»^۲، و در الفهرس الشامل «المسند الصحيح الحسن من أخبار سلطان أبي الحسن»^۳ ضبط شده است.

دو نسخه از این کتاب شناخته شده:

۱ - نسخه شماره ۱۶۶۶ کتابخانه اسکوریال در مادرید اسپانیا که تصویر حاضر از آن اخذ شده است.

الباب الثاني: في تربيته.

الباب الثالث: في الخصال المحموده المتعلقة بالذات المكرمة وفيه فصول.

الباب الرابع: في محافظته على الأعمال التكليفية والوظائف الشرعية وفيه فصول.

الباب الخامس: في اقامته العدل ومحافظته على حدود الشريعة.

الباب العاشر: في ملاحظته رضي الله عنه لأحوال رعيته.

الباب الخامس: عشر في جميل صبره وفيه فصول.

الباب العشرون: في محبته في أهل العلم... وفيه فصول.

الباب الخامس والعشرون: في نبذه رضي الله عنه أبواب

السعاية والنميمة وفيه فصول.

الباب الثلاثون: في مقابلة الهدايا والتحف بفوق ما

يؤمله المؤمن.

الباب الرابع والثلاثون: في ذكر وزرائه وفيه فصول.

الباب الخامس والثلاثون: في جلسائه.

الباب الاربعون: في بنائه الجوامع والمساجد والصوامع

وفي فصول.

الباب الخمسون: في ضخامة ملكه وعلو همته.

الباب الحادي والخمسون: في هداياه للملوك وفيه فصلان.

الباب الثاني والخمسون: في أشعاره وسيرته في السفر

وفي فصولان.

الباب الثالث والخمسون: في اختصاصه بوضع القبول في

الأرض وفيه فصلان.

الباب الرابع والخمسون: في ثناء الاولياء عليه.

الباب الخامس والخمسون: فيما اختص به من نسخ

كتاب الله تعالى.

مؤلف در خاتمة كتاب دو حديث و چند دعا آورده است. وی

در بیشتر ابواب و فصول كتاب، در بيان فضایل و مناقب سلطان

ابی الحسن از احادیث نبوی سود جسته و برخی از مطالب

تاریخی عصر خود را، به نقل از پدرش در كتاب آورده است.

منابع: دایرة المعارف بزرگ اسلامی: ۶۰۵/۴-۶۰۷؛ معجم

المؤلفین: ۳۱۷/۸؛ دلیل مؤرخ المغرب الاقصى: ۱۱۱.

صفحة اول نسخه حاضر افتاده است.

آغاز نسخه: من هذه الاوصاف والغيب الطاهر الاعراق

والجيب... في مقدمة وأبواب وخاتمة وسميته المسند

الصحيح الحسن في مآثر ومحاسن مولانا أبي الحسن أما

المقدمة يشتمل على فصول الفصل الأول في حقيقة الخلافة.

انجام: ومحاضرهم التي هي جنة الدنيا بآتم السلام

ورحمة الله تعالى وبركاته وعذر من استعجل تقييده في

تسع آخرها أو ایل شهر رمضان [] وسبعمائه... برکته وخیره

بمته وفضله.

مغربی مشکول، بدون نام کاتب، یکشنبه ۲۷ جمادی

الاول ۷۷۳ در شهر تلمسان، عناوین به خط درشت،

در حاشیه تصحیحات اندکی به چشم می آید، به

نسخه اصل رطوبت رسیده و بدین جهت سطرها کم

رنگ افتاده است.

۲۶۲ صفحه، ۲۱ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه اسکوریال، مادرید اسپانیا، نسخه

شماره ۱۶۶۶.

فهرست نسخه‌های خطی عربی کتابخانه اسکوریال:

۱۹۶۳؛ المخطوطات العربية في مكتبة الاسكوريال، ترجمه

سیده می‌کنفانی: ۲۵۰-۲۵۱.

(۱۱۵۱) الغصون الیائنة في محاسن شعراء المائة السابعة

(تذكرة شعرا-عربی)

از: ابن سعید مغربی ابوالحسن علی بن موسی غرناطی

اندلسی (۶۵۸ق).^۱

ابن سعید ادیب، شاعر و تاریخ‌نگار نامدار اندلسی است

که شمار آثارش را ۴۰۰ کتاب ذکر کرده‌اند. شرح حال و ذکر

بخشی از آثارش را در معرفی «المقتطف في ازاهر الطرف»

(نسخه عکسی شماره ۱۰۸۶ کتابخانه حاضر) آوردیم.

الغصون الیائنة جزء هشتم از اثر بزرگی است جامع

طبقات شعرا با نام «الحلة السیراء». در این جزء ترجمه ۲۶

تن از ادبای سده هفتم از مشرق و مغرب آمده است.

از این اثر در مآخذ گذشته یادی نشده و نسخه خطی آن

در اسکوریال هم فاقد نام مؤلف است. ابراهیم ایبیری، که این

اثر را در ۱۹۴۵ م در قاهره به چاپ رسانده است^۲، به دلیل لحن

محتوای بسیاری از تراجم مندرج در آن، شیوه بیان مطالب

۱. تاریخ وفات ابن سعید را صلاح‌الدین منجد ۶۷۳ق ضبط کرده است. نک:

معجم المخطوطات المطبوعة: ۲۲/۱.

۲. معجم المخطوطات المطبوعة، صلاح‌الدین منجد: ۲۲/۱-۲۳.

الجزء الأول:

تراجم سنة إحدى و ستمائة: ثمان:
المشاركة: الف - من العراق: ١ - الأديب الشاعر المتصوف
شميم الحلبي ٢ - الشاعر البارع المحسن العبدوسي الواسطي
ب - من الشام: ١ - الوزير الجواد المجيد نجم الدين بن
مجاور الدمشقي ٢ - الرئيس الشاعر المتقدم شمس الدين بن
نفادة الدمشقي.

المغاربة: الف - من المغرب الأقصى: ١ - قاضي الجماعة
الأديب المتقن أبو عبد الله بن مروان التلمساني. ب - من
الأندلس: ١ - الفيلسوف الأديب الشاعر النبيل أبو جعفر
الذهبي البلسني ٢ - الكاتب الشاعر المتقن أبو محمد بن
الياسمين الاشبيلي ٣ - الفقيه المدرس الشاعر الظريف
أبو العباس بن مسعود القرطبي.

تراجم سنة اثنتين و ستمائة: ثلاث:

١ - من الجزيرة الموصلية: الفيلسوف المتفتن الشاعر
الموقر التلعفري.

٢ - و من مصر: الشاعر الأديب المصنف راجي بن عطاء الله.

٣ - و من الأندلس: الأستاذ النحوي الأديب الظريف
أبو الحسن هذيل الاشبيلي.

الجزء الثاني:

تراجم سنة ثلاث و ستمائة: تسع:

المشاركة: الف - من العراق: ١ - اسماعيل بن مواهب
الخطيري ٢ - جعفر بن هبة الله الكفرعزي ٣ - الحسن بن
هبة الله بن دهن الحصي ٤ - أبو الحرم مكي بن زيان
الماكسيني ٥ - أبو المحاسن الحسن بن نوفل الحلبي.
ب - من مصر: ١ - أبو الفضل عبد المنعم بن عبدالعزيز
الاسكندراني.

المغاربة: الف - من المغرب الأقصى: ١ - أبو حفص عمر بن
عبد الله بن عمر السلمي القاضي ٢ - أبو العباس أحمد بن
عبد السلام الكورائي. ب - و من الأندلس: ١ - عبد المنعم بن
مظفر الغساني.

تراجم سنة أربع و ستمائة: ست:

المشاركة: من العراق: ١ - الجمال البغدادي حسين بن
أحمد ٢ - أبو محمد جعفر بن محمد الكفرعزي. من الشام:
١ - البهاء بن الساعاتي الدمشقي أبو الحسن علي بن
محمد بن رستم.

و إشارة ابن رشيد به كتابي از ابن سعيد با عنوان الحلة السيرة،
مؤلف الغصون را ابن سعيد دانسته است و در فهرست
اسكوريال نیز این كتاب به ابن سعيد منسوب شده است.

كتاب ديگری در تذکره شعراي قرن هفتم به ابن سعيد
نسبت داده شده، به نام «الغرة الطالعة في فضلاء (شعراء)
المائة السابعة». نسخه‌ای از این كتاب در كتابخانه اسكوريال
(به شماره ١١٥٧٧) موجود است. ابیاری با توضیحاتی غرض
و مبنای «الغصون» را با «الغرة» یکی می‌داند.

مؤلف، كتاب حاضر را به سه قسمت تقسیم کرده است:

الأول: في تراجم الذين تحققت سنو وفاتهم.

الثاني: في تراجم الذين لم يُوفَّ منهم على ذلك.

الثالث: فيمن استقرَّ العلم على حياته عند انتهاء هذا
التصنيف، وذلك في سنة ٦٥٧.

تنها نسخه شناخته شده از كتاب، فقط بخشی از قسم
اول آنرا در بردارد. در بخش موجود از كتاب شرح حال ٢٦
تن از شاعرانی که در بین سالهای ٦٠١ تا ٦٠٥ وفات
یافته‌اند، به چشم می‌خورد.

الغصون شامل اجزاء متعددی بوده، که به دلیل نقص
نسخه تعداد دقیق اجزای آن دانسته نیست. در بخش
موجود وفات یافته‌های سالهای ٦٠١ و ٦٠٢ جزء اول كتاب را
تشکیل می‌دهد و جزء دوم از سال ٦٠٣ ق شروع می‌شود
و در نسخه تا سال ٦٠٥ ق موجود است و مشخص نیست که
مؤلف تا چه سالی را نگاشته است؟ آیا شاعران در گذشته تا
سال تألیف كتاب (یعنی سال ٦٥٧ ق) را آورده یا اینکه كتاب
را تا سال ٦٠٥ رسانده و تألیف آنرا رها کرده است؟

اسامی مترجمین در این كتاب از این قرار است:

١ - شميم الحلبي ٢ - العبدوسي ٣ - ابن مجاور ٤ - ابن نفادة
٥ - تلمساني ٦ - ابن جرج ٧ - ابن الياسمين ٨ - ابن مسعود
٩ - تلعفري ١٠ - ابن عطاء الله ١١ - ابن مواهب ١٢ - الكفرعزي
١٣ - ابن دهن الحصي ١٤ - الماكسيني ١٥ - ابن نوفل
١٦ - عبد المنعم الاسكندراني ١٧ - السلمي ١٨ - الكورائي
١٩ - الغساني ٢٠ - البغديدي ٢١ - ابن الساعاتي ٢٢ - أبو الربيع
٢٣ - المارتلي ٢٤ - ابن خروف ٢٥ - ابن منجا ٢٦ - ابن أبي حفص.

به نظر ابیاری برگهای نسخه موجود نامرتب بوده و او در
تصحیح و تحقیق خود، كتاب را این چنین مرتب کرده است:
القسم الأول: في تراجم الذين تحققت سنو وفاتهم.

فهرست نسخه‌های خطی عربی اسکوریال: ۲۴۱/۳؛
المخطوطات العربية في مكتبة الاسكوريال، ترجمه سيده
می‌کنفانی: ۲۹۹ - ۳۰۰.

المغاربة: المغرب الأقصى: ۱- أبو الربيع سليمان بن
عبدالله بن المؤمن. و من الأندلس: ۱- أبو عمران موسى بن
عمران المارتلي ۲- أبو الحسن علي بن محمد بن خروف
القرطبي.

تراجم سنة خمس و ستمائة: اثنتان:

۱ - أسعد بن منجا الدمشقي ۲- السيد أبو الحسن
علي.

منابع: دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ۶۸۵/۳ - ۶۹۲؛
مقدمه ابراهيم ابيارى بر «الغصون اليانعة في محاسن
شعراء المائة السابعة»؛ مقدمه ابراهيم ابيارى بر
«اختصار القدر المعلى في التاريخ المحلى».

این نسخه از انجام ناتمام است.

آغاز: بسم الله. صلى الله على سيدنا محمد، أما بعد
حمد الله عوداً بعد بدىء و الصلاة على خيرة أنبيائه
تبركاً بذكره في كل شيء و على آله و صحبه الكرام و
التابعين لهم بإحسان مدى الأيام. فهذا كتاب الغصون
في محاسن شعراء المائة السابعة و هو الثامن من الكتب
التي اشتمل عليها جامع طبقات الشعراء الموسوم
بالحلة السيرة و ترتيب هذا الكتاب العصري على ثلاثة
أقسام الأول في تراجم الذين تحققت سنو وفاتهم.
انجام نسخه: و ممّا أنشد من قوله في جارية
اسمها نسيم و كان ...

مغربی، برخی کلمات معرب، بدون نام کاتب
و تاریخ کتابت، گویا از عصر مؤلف، عناوین
به خط درشت، نام کتاب در صفحه عنوان
درج شده است، در اول نسخه تملک محمد
بن عبدالرحمن بن الحکم و تملک دیگر
بدين عبارت دیده می‌شود: «الحمد لله تملك

هذا الكتاب عبدالله المعتمد عليه المفوض أموره اليه
أمير المؤمنين زيدان ... مراکش الفهري ... أصلح الله
أحواله»، مهر مرحوم آية الله مرعشی نجفی در ابتدای
نسخه تصویری حاضر دیده می‌شود در تاریخ ۳ صفر
۱۴۰۶.

۸۴ صفحه، ۱۵ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه اسکوریال، مادرید اسپانیا: نسخه

شماره ۱۷۲۸.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ صَلَّی اللّٰهُ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ
وَاٰلِهِٖ وَسَلَّمَ عَوْدًا اَبَدًا بِرُكُوْعٍ وَ الصَّلَاةِ
عَلٰی حَسَنَةِ اَنْبِیَاہِمْ تَبَرُّكًا بِذِكْرِهِمْ فِی كُلِّ مَثَرٍ رَحَلٍ
اللّٰهُمَّ رَحِّمِہِ الرَّحْمِیْمِ وَ التَّابِعِیْنَ لَہُمْ بِاِحْسَانٍ
مَّرَرِی الْاِیَّامِ بِخَيْرٍ

کتاب الغصون اليانعة

في خمسين

سنة المائة السابعة
وَمِنَ الْمُتَأَخَّرِ مِنَ الْكُتُبِ الَّتِي اشتمل عليها جامع
طبقات الشعراء الموسوم بالحلة السيرة
و ترتيب هذا الكتاب العصري على ثلاثة
الاول في تراجم الذين تحققت سنو وفاتهم
الباني في تراجم الذين لم يوفد منهم على ذلك
الثالث في استقراء العلم على حياته عند انتهاء

برگ آغاز الغصون اليانعة، تصوير شماره ۱۱۵۱

(۱۱۵۳) نثر الجوهر على حديث أبي ذر (حديث - عربي)

از: قاضي محمد بن علي شوکانی (۱۲۵۰ ق).

شوکانی دانشمند و نویسنده پرکار و مشهور زیدی مذهب
است، که در ۲۸ ذی‌قعدة ۱۱۷۳ در شوکان چشم به جهان

۱. ابيارى در مقدمه تصحيح الغصون نوشته است: «تنضاف الي المخطوطة
ورقة تحمل أسطرأ في أعلاها بقلم بيدو مغايراً لقلما هذه كلماتها: «كتب في
التاسع والعشرين لجمادى الآخرة عام خمسة وثمانين و ستمائة و أسأل الله
خير ما يقضى به». و هي السنة التي مات فيها ابن سعيد».

أَنَّ أَوْلَكُمْ وِ آخِرَكُمْ وِ إِنْ سَكَمَ وِ جَنَكُمْ قَامُوا فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَسَأَلُونِي فَأَعْطَيْتُ كُلَّ إِنْسَانٍ مَسْأَلَتَهُ مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِمَّا عِنْدِي إِلَّا كَمَا يَنْقُصُ الْمَخِيطُ إِذَا دَخَلَ الْبَحْرَ، يَا عَبَادِي إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ أَحْصَيْهَا لَكُمْ ثُمَّ أَوْفَيْكُمْ أَيَّهَا فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا فَلْيُحْمَدِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَ مَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذَلِكَ فَلَا يُلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ.

دو نسخه از این شرح ساخته شده:

- ۱- نسخه شماره ۲۳۶۲ مکتبه جامع کبیر صنعا در یمن، به خط مؤلف، کتابت شده در محرم ۱۲۴۰.
 - ۲- نسخه شماره ۳۸۸۷ متحف بریطانی در انگلیس، تصویر حاضر از این نسخه گرفته شده است.
- منابع: اعلام المؤلفین الزیدیه، ۹۶۷؛ ایضاح المکنون، ۶۲۴/۲؛ الفهرس الشامل للتراث العربی الاسلامی المخطوط، الحدیث النبوی و علومه: ۱۶۶۱/۳؛ مؤلفات الزیدیه: ۹۳/۳.

أَعَاذُ: بِسْمَلِهِ. حَمْدُ لَهُ. وَ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ عَلٰی سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَ آلِهِ الْأَكْرَمِينَ وَ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الصَّحَابَةِ الرَّاشِدِينَ وَ بَعْدَ فَاتَنِ الْحَدِيثِ الْقُدْسِيِّ الْمُرْوِيِّ مِنْ طَرِيقِ أَبِي ذَرٍّ وَ غَيْرِهِ لَمَّا اشْتَمَلَ عَلٰی قَوَاعِدِ جَلِيلَةٍ وَ فَوَائِدِ جَمِيلَةٍ يَرْغَبُ إِلَيْهَا كُلُّ ذِي فَهْمٍ وَ يَحْرُسُ عَلَيْهَا كُلُّ ذِي عِلْمٍ أَحْبَبْتُ أَنْ فَرَدَهُ [كَذَا] بِشَرْحٍ مُخْتَصَرٍ مُنْتَهَأً عَلٰی بَعْضِ مَا تَضَمَّنَهُ مِنَ الْفَوَائِدِ الْفَرَايِدِ وَ الْقَوَاعِدِ الَّتِي هِيَ لِشَوَارِدِ الْمَسَائِلِ كَقَيْدَةِ الْأَوَائِدِ وَ لَمْ أَقْفِ عَلٰی كَلَامٍ عَلَيْهِ لِأَحَدٍ مِنَ أَهْلِ الْعِلْمِ إِلَّا مَا ذَكَرَهُ النَّوَوِيُّ فِي شَرْحِهِ لِمُسْلِمٍ وَ جَمَلَةٍ مَا شَرَحَهُ بِهِ نَحْوَ نِصْفِ وَرَقَةٍ قَدْ نَقَلْنَا ذَلِكَ عَنْهُ وَ كَمَا تَقَفَ عَلَيْهِ وَ سَمَّيْتُ هَذَا الشَّرْحَ نَشْرَ الْجَوَاهِرِ عَلٰی حَدِيثِ أَبِي ذَرٍّ وَ لَفْظِهِ فِي صَحِيحِ مُسْلِمٍ هَكَذَا.

انجام: إِنَّمَا أَمْرِي لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْتُ أَنْ أَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ هَذَا الْفَصْلُ قَدْ تَقَدَّمَ شَرْحَهُ مُسْتَوْفَى فَلَا نَطِيلَ الْكَلَامِ عَلَيْهِ. قَالَ فِي النُّسخَةِ الْمُنْقُولِ مِنْهَا وَ إِلَى هُنَا انْتَهَى الشَّرْحُ لِحَدِيثِ أَبِي ذَرٍّ فِي شَهْرِ مُحْرَمِ سَنَةِ ۱۲۴۰ بِقَلَمِ مُؤَلِّفِهِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ الشُّوْكَانِيِّ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ آمِينَ آمِينَ.

نسخ، برخی کلمات معربند، به خط فرزند مؤلف، در سوم ربیع الأول ۱۲۴۲، کاتب در انجامه نوشته است: «انتهی التحریر بمن القدير من نسخة منقولة على المسودة التي بقلم المؤلف سيدي الوالد القاضي

گشود. وی در مدرسه زیدیه صنعا، به تحصیل پرداخت تا اینکه به مرتبه استادی و قضاوت رسید و شاگردانی پرورش داد. از شوکانی بیش از ۱۳۰ اثر در مؤلفات الزیدیه^۱ و اعلام المؤلفین الزیدیه^۲ معرفی شده است. این آثار شامل رساله‌های کوچک و بزرگی است که در زمینه‌های مختلف علوم اسلامی خصوصاً فقه و حدیث نگارش یافته است.

رساله حاضر شرحی است بر حدیث قدسی که ابی‌ذر از پیامبر اکرم ﷺ نقل نموده است. این حدیث در صحیح مسلم درج شده و نووی در شرح بر صحیح مسلم، آن را به اختصار شرح کرده است. شوکانی در ابتدا متن حدیث را به نقل از صحیح مسلم می‌آورد، پس از آن متن حدیث را به نحوی که این‌ماجه نقل کرده آورده و سپس متن را آنگونه که بیهقی نقل نموده آورده است و پس از تخریج حدیث از مصادر، به بررسی رجال سند حدیث می‌پردازد و آنگاه فقرات حدیث را با عناوین «قوله» می‌آورد و در ذیل هر فقره ضمن بحث لغوی، احادیث متعددی در تأیید مضمون آن فقره، از منابع مختلف نقل می‌کند و هر فقره را با جمع‌بندی و بیان احادیث منقوله پایان برده و وارد فقره بعدی می‌شود. تألیف این شرح در محرم ۱۲۴۰ ق به پایان رسیده است. شوکانی غرض از شرح این حدیث را، اشمالش بر قواعد جلیله و فواید جمیله عنوان کرده است.

متن حدیث قدسی که شارح از صحیح مسلم نقل کرده، چنین است: «عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ فِيمَا يَرُوي عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنَّهُ قَالَ يَا عَبَادِي أَنِّي حَزَمْتُ الظُّلْمَ عَلٰی نَفْسِي وَ جَعَلْتَهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا فَلَا تَظَالَمُوا، يَا عَبَادِي كُلُّكُمْ جَائِعٌ إِلَّا مَنْ أَطْعَمْتَهُ فَاسْتَطْعَمُونِي أَطْعَمَكُمْ، يَا عَبَادِي كُلُّكُمْ عَارٍ إِلَّا مَنْ كَسَوْتَهُ فَاسْتَكْسُونِي أَكْسَكُمْ، يَا عَبَادِي أَنْتُمْ تَخْطِئُونَ بِاللَّيْلِ وَ النَّهَارِ وَ أَنَا أَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا فَاسْتَغْفِرُونِي أَغْفِرْ لَكُمْ، يَا عَبَادِي أَنْتُمْ لَمْ تَبْلُغُوا ضَرْبَ فَتَضَرُّونِي وَ لَنْ تَبْلُغُوا نَفْعِي فَتَنْفَعُونِي، يَا عَبَادِي لَوْ أَنَّ أَوْلَكُمْ وَ آخِرَكُمْ وَ إِنْ سَكَمَ وَ جَنَكُمْ كَانُوا عَلٰی أَتَقَى قَلْبَ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ مَا زَادَ ذَلِكَ فِي مَلِكِي شَيْئًا، يَا عَبَادِي لَوْ أَنَّ أَوْلَكُمْ وَ آخِرَكُمْ وَ إِنْ سَكَمَ وَ جَنَكُمْ كَانُوا عَلٰی أَفْجَرَ قَلْبَ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِنْ مَلِكِي شَيْئًا، يَا عَبَادِي لَوْ

۱. مؤلفات الزیدیه: ۲۵۰/۳ - ۲۵۳.

۲. اعلام المؤلفین الزیدیه: ۹۵۸ - ۹۶۸.

۳. فهرست مخطوطات مکتبه الجامع الکبیر صنعا: ۱/ ۴۶۰.

العلامة المجتهد الفهامة شيخ الاسلام محمد بن علي الشوكاني رضي الله عنه وجزاه عن المسلمين خيراً أمين أمين آخر نهار الثلوب (كذا) لعلّه ثالث شهر ربيع أول من سنة اثنين وأربعين ومأتين والـ الف...»، عناوين به خط درشت، نشانیها مشکى و در حاشیه تصحیحات اندكى به چشم مى خورد و در برخی صفحات متن خط خوردگی دارد.
۹۳ صفحه، ۱۹ سطری.

نسخه اصل: مکتبه متحف بریطانی در لندن، نسخه شماره ۳۸۸۷.

(۱۱۵۴) مسند الشهاب (حدیث - عربی)

از: قاضی ابوعبدالله محمد بن سلامة قضاعی (۴۵۴ ق).
قاضی قضاعی فقیه، محدث، مفسر و دانشمند نام‌آوری است که تألیفات ارزنده‌ای از او به جا مانده است. اثر بسیار مشهور وی «شهاب الاخبار فی الحکم و الأمثال و الآداب من الأحادیث النبویة» شامل ۱۲۰۰ کلمه قصار از احادیث نبوی است که در ۱۷ باب گردآوری شده است. این کتاب مورد توجه دانشمندان شیعه و سنی قرار گرفته و دهها کتاب در شرح، ترجمه، تخریج و ترتیب احادیث و تلخیص و ذیل بر آن نگاشته شده است.^۱
از آنجا که مؤلف احادیث را در شهاب، با حذف اسانیدشان آورده بود، بر آن شد که اسانید احادیث شهاب را در کتابی مستقل گرد آورد، تا هر که طالب مطالعه احادیث است به متن شهاب مراجعه کند و کسانی که اسانید احادیث را طالبند، در این مسند به مطلوب خود دست یابند. چنانکه در مقدمه نوشته است:

«هذا کتاب جمعاً فیہ أسانید ما تضمّنه کتاب الشهاب من الأمثال و المواعظ و الآداب، فمن أراد المتون مسرودة مجردة نظرها هناک، و من أراد مطالعه أسانیدها نظرها فی هذا الکتاب».

مسند الشهاب در ده جزء تنظیم شده^۲ و مطابق شماره‌گذاری مصحح کتاب، برای ۹۱۱ حدیث، مجموعاً ۱۴۹۹ سند ذکر شده است.

دو تن از علمای اهل سنت این کتاب را شرح کرده‌اند: ۱- شرح مسند الشهاب، محمد بن عبدالله عامری که

نسخه‌ای از آن در متحف طویقو سرای ترکیه موجود است.^۳ ۲- لوامع شرح الشهاب، علی بن محمد تبریزی. نسخه‌ای از آن در کتابخانه ولی‌الدین جارالله افندی بوده که به مکتبه سلیمانیه در استانبول منتقل شده است.^۴

محمود شکری آلوسی (متوفی ۱۳۴۳ ق) مختصر مسند الشهاب را نگاشته است. نسخه‌ای از آن در بغداد موجود است.^۵ بیش از ده نسخه از مسند الشهاب در کتابخانه‌های مختلف عالم شناسایی شده است، خصوصیات نسخه‌های مذکور در الفهرس الشامل درج شده است.^۶ از قدیمی‌ترین نسخ موجود از کتاب که بر مؤلف قرائت شده، نسخه کتابخانه اسکوریال است با تاریخ کتابت ۴۵۳ ق. تصویر حاضر از این نسخه تهیه شده است. این اثر با تحقیق حمدی عبدالمجید سلفی در سال ۱۴۰۵ ق، به وسیله مؤسسه الرساله در بیروت، در دو جلد به چاپ رسیده است.^۷

منايع: الفهرس الشامل، الحدیث النبوی و علومه: ۱۴۵۶/۳؛ کشف الظنون: ۱۰۶۷/۲.

نسخه حاضر از جزء اول تا پایان جزء چهارم از کتاب را دربردارد.^۸ ادامه آن در نسخه عکسی شماره ۱۲۴۶ خواهد آمد. آغاز: بسمله. و صلی الله علی محمد و آله أخبرني أبو الحسن عبدالرحمن بن عبدالله... قال أخبرنا القاضي أبو عبدالله محمد بن سلامة أبو جعفر القضاعي رضي الله عنه الحمد لله رب العالمين حمداً يرتضيه و يسمعه و يُعليه لحامده و يرفعه و صلي الله على المخصوص بالحكمة... الباب الأول الأعمال بالنيات، أخبرنا أبو محمد عبدالرحمن بن عمر. انجاء نسخه: من دعا على من ظلمه فقد انتصر أخبرنا عبدالرحمن بن عمر الشاهد، أنا أحمد بن ابراهيم بن جامع،

۱. در این باره نک: الذریعه، ۳۴۳/۱۳؛ الفهرس الشامل، الحدیث النبوی: ۱۰۳۴/۲-۱۰۳۹؛ کشف الظنون: ۱۰۶۷/۲.

۲. البته در نسخه مورد بحث، تعداد اجزاء، ۱۴ جزء است و متن کتاب شهاب، ۱۷ باب دارد.

۳. الفهرس الشامل، الحدیث النبوی و علومه: ۱۰۰۸/۲؛ فهرست نسخه‌های خطی عربی کتابخانه موزه طوب‌قایی سرای استانبول: ۱۳۷/۲.

۴. الفهرس الشامل، الحدیث النبوی و علومه: ۱۳۳۸/۲.

۵. مخطوطات الحدیث النبوی الشریف و علومه فی دار صدام للمخطوطات: ۲۵۱.

۶. الفهرس الشامل، الحدیث النبوی و علومه: ۱۴۵۶/۳.

۷. دلیل مؤلفات الحدیث الشریف المطبوعه: ۵۱۴/۲.

۸. این بخش در نسخه چاپ سلفی، جلد اول تا صفحه ۲۴۳ را شامل می‌شود.

میراث شهاب

للسیخ الفقیه أبی بکر جماهر بن عبدالرحمن جماهر المالکی الاندلسی ولابن اخیه أبی بکر محمد بن محمد نفعهما الله برحمته». همچنین در ابتدای جزء ثانی و جزء رابع نیز سماع به خط مؤلف برای کاتب دیده می شود، و در پایان جزء رابع آمده است: «بلغ السماع من أوله الی آخره علی القاضی أبی عبدالله محمد بن سلامة بن جعفر القضاعی لکاتبه الشیخ الفقیه أبی بکر جماهر بن عبدالرحمن بن جماهر ادام الله رعایتة و سمعه معه ابن اخیه محمد بن محمد بن عباس بن سعید... بن عباس القضاعی و ذلك فی ... سنة ثلث و خمسين و أربعمائة»، در ابتدای جزء اول و ثانی و رابع بلاغهای قرائت و سماع دیگر نیز به چشم می خورد از جمله قرائت ابراهیم بن احمد بن محمد هاشمی بر فقیه قاضی ابی عامر محمد بن احمد بن اسماعیل در جمادی الثانی ۵۲۶، در حاشیه برخی صفحات تصحیحات اندکی به چشم می آید، نام کتاب و مؤلف در ابتدای هر جزء به خط درشت درج شده است.

۷۰ صفحه، سطور مختلف از ۱۷ تا ۲۰ سطر.

نسخه اصل: کتابخانه اسکوریال، مادرید

اسپانیا: نسخه شماره ۷۵۲.

فهرست نسخه های خطی عربی اسکوریال: ۴۱/۲.

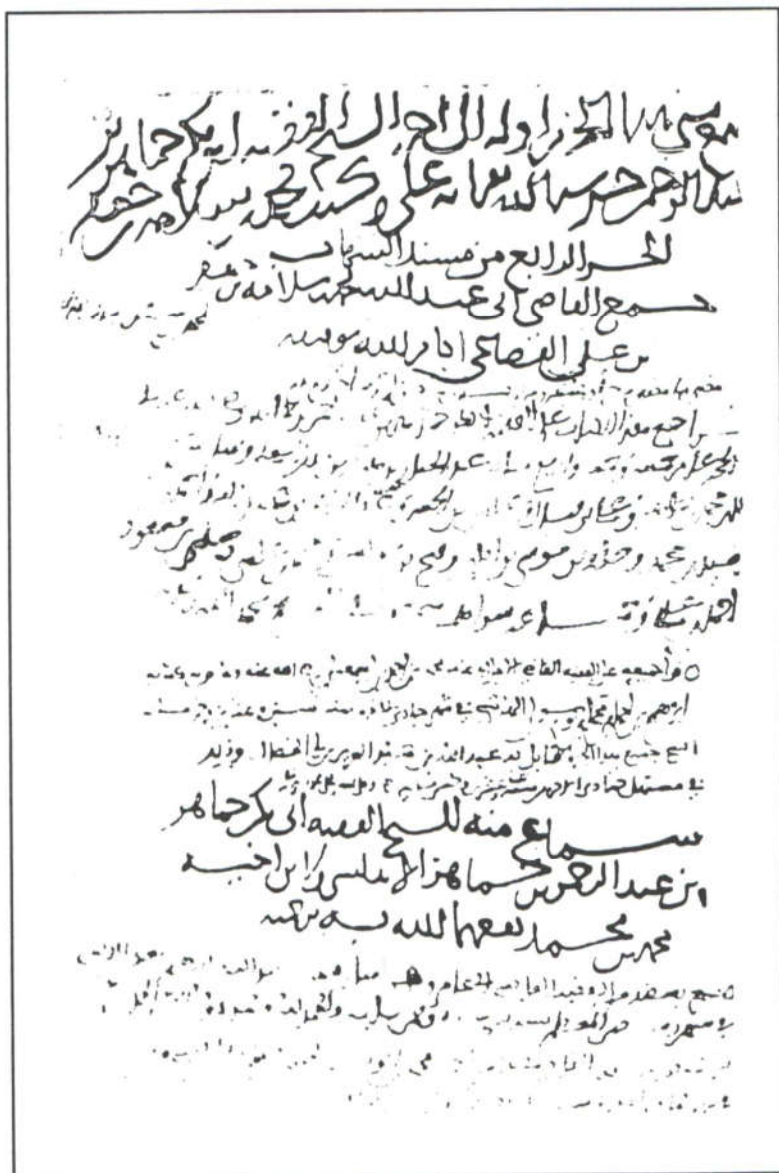

(۱۱۵۷) الزیج الجامع والبالغ (نجوم - عربی)

از: کیا ابوالحسن کوشیار بن لبان [بن] باشهری گیلی (قرن ۵ق).
کوشیار اخترشناس و ریاضیدان برجسته ایرانی در قرن چهارم و پنجم هجری است که از مردم گیلان بود. نام وی در برخی منابع کوشیار ضبط شده که مرکب است از گوش (نام یکی از فرشتگان در آئین زردشتی) به اضافه یار از پسوند داته اوستایی.^۱

وی منجم و شمشیر و قابوس بن وشمگیر بود و با وجود اهمیت علمی آثارش، از زندگی او اطلاع چندانی بجا نمانده است. سوتر آلمانی دوره زندگی وی را بین سالهای ۳۶۰ تا ۴۲۰ هجری دانسته و در کتاب ریاضیدانان ایرانی زمان تقریبی زندگی وی بین سالهای ۳۳۰ تا ۴۰۰ ق برآورد شده است.

۱. لغتنامه دهخدا: ماده کوشیار و ماده کوشیار؛ و نیز نک: فرهنگ معین.

ثنا علی بن عبدالعزیز، ثنا أبوغسان مالک بن اسمعیل والحسن بن الربیع، قالوا: ثنا أبوالأحوص عن أبی حمزة، عن ابراهیم عن الأسود، عن عائشة، قالت: قال رسول الله صلی الله علیه و سلم: من دعا علی من ظلمه فقد انتصر. تم الجزء الرابع من مسند الشهاب ...

نسخ ناخوانا، جماهر بن عبدالرحمن بن جماهر اندلسی، دهه دوم جمادی الاول ۴۵۳ در فسطاط مصر، این نسخه بر مؤلف خوانده شده و در جایهای مختلف آن بلاغ سماع و قرائت دیده می شود، از جمله در ابتدای نسخه آمده است: «سمع مني هذا الجزء من أوله الی آخره الشیخ الفقیه ابوبکر جماهر بن عبدالرحمن حرسه الله و کتب محمد بن سلامة بن جعفر» و در ذیل همین صفحه نوشته شده: «سماع منه

کوشیار از نخستین کسانی بود که تابع ظل (تانژانت) را به کار برد. وی در ابداع شکل مغنی (قضیه سینوسها) سهیم بوده و بنابه گفته بیرونی نام شکل مغنی را او برای این قضیه اختیار کرده است.

کوشیار علم مثلثات را که توسط بوزجانی و بتانی پایه‌ریزی شده بود گسترش داد و جدولهای مثلثاتی آنان را تکمیل کرد. نام کوشیار گیلانی در موارد متعددی در متنهای ادبی و تاریخی و علمی فارسی دیده می‌شود. عروضی سمرقندی در چهار مقاله از او نام می‌برد. در ذخیره خوارزمشاهی سید اسماعیل جرجانی هم مطلبی خواندنی درباره کوشیار وجود دارد. سعدی نیز در باب چهارم بوستان او را دانای گردن‌فراز خوانده و پندگرانهای خود را درباره ضرورت فروتنی از زبان کوشیار بیان می‌کند. در مرزبان‌نامه نیز نام کوشیار در ردیف ابوریحان بیرونی و نسوی و ابومعشر ذکر شده است. در تتمه صوان الحکمة ابوالحسن بیهقی و تاریخ الحکماء، قفطی نیز از او یاد شده است.^۱

آثاری چند در نجوم و حساب از کوشیار به جا مانده که برخی از آنها ترجمه نیز شده است، از جمله آثار اوست:

۱ - اصول حساب الهند، تحریر دیگری از این کتاب با نام «عیون الاصول فی الحساب» در کتابخانه دانشگاه تهران و دارالکتب قاهره^۲ نسخه دارد. متن کتاب همراه با ترجمه فارسی در تهران به چاپ رسیده و ترجمه‌های انگلیسی و فرانسوی آن نیز پیش از این منتشر شده است و ترجمه‌ای به عبری نیز دارد.

این کتاب از قدیم‌ترین کتاب‌هایی است که در حساب به جای مانده و محتمل است که قدیمترین متن عربی موجود در حساب باشد.

۲ - زیج جامع و بالغ. کتاب حاضر.

۳ - مجمل الاصول فی احکام النجوم، نسخه‌های خطی متن عربی و ترجمه فارسی آن در کتابخانه‌های ایران و خارج باقی مانده است. محمد بن ابی‌عبدالله سنجر کمالی شرحی به فارسی بر این کتاب نوشته است.^۳

این کتاب به عنوانهای «المدخل فی صناعة علم النجوم» و «اربع مقالات» نیز شناخته می‌شود.^۴

۴ - کتاب الاسطرلاب و کیفیة عمله و اعتباره علی التمام و الکمال، نسخه‌های متن عربی و نیز ترجمه فارسی آن با نام

«ارشاد اسطرلاب» موجود است.^۵

۵ - رسالة فی الابعاد و الاجرام، که در مجموعه «رسائل المتفرقة فی الهيئة» در حیدرآباد دکن به سال ۱۳۶۲ ق چاپ شده است.

۶ - تجرید اصول ترکیب الجیوب، منسوب به کوشیار که نسخه خطی آن در کتابخانه جلال‌الله استانبول موجود است.

۷ - احکام سهمیات.

۸ - لامع فی امثلة الزیج الجامع، نسخه خطی آن در کتابخانه فاتح استانبول موجود است.

۹ - رسالة دلالة الکواکب، نسخه خطی آن در دارالکتب ظاهریه نگهداری می‌شود.^۶

۱۰ - کتاب القرانات، نسخه‌ای از آن در دارالکتب ظاهریه موجود است.^۷

۱۱ - الاختیارات.

احتمال دارد برخی از عناوین فوق با هم متحد باشند. کتاب حاضر که در فهرس دارالکتب مصر از آن به عنوان «الزیج الجامع و البلیغ» یاد شده^۸ و در کشف الظنون با نام «الزیج الجامع و البالغ» معرفی شده است، شامل چهار مقاله است و برخی از پژوهشگران غربی «زیج جامع» و «زیج بالغ» را دو عنوان برای یک کتاب دانسته‌اند، ولی در کشف الظنون آمده است: «الزیج الجامع و البالغ، لکوشیار و هو کتابان فی علم حساب الکواکب و تقاویمها و حرکات افلاکها و عددها مبرهنة بالبراهین الهندسیة جمع فیها بین الاعمال الحسابیة و الجداول و الهيئة و البرهان علی حساب الابواب.

۱. در باره شرح حال کوشیار نک: اثر آفرینان، ۵۹/۵ - ۶۰؛ اصول حساب هندی، کوشیار گیلانی، ترجمه محمد باقری، مقدمه مترجم؛ دائرة المعارف فارسی، مصاحب: ۲۳۵۷/۲؛ ریاضی‌دانان ایرانی، ابوالقاسم قربانی؛ لغتنامه دهخدا: ماده کوشیار و ماده کوشیار.

۲. فهرس المخطوطات العلمیة المحفوظة بدار الکتب المصریة: ۸۴۹/۲.

۳. نک: فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی: ۸۶/۱۰؛ فهرستواره کتابهای فارسی، منزوی: ۲۹۸۰/۴ و ۲۸۵۶؛ فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهریة، علم الهيئة و ملحقاته: ۲۸۹ - ۲۹۱.

۴. نک: اثر آفرینان: ۶۰/۵؛ فهرست کتابخانه ملی: ۲۶۹/۶؛ لغتنامه دهخدا: ماده «کوشیار».

۵. فهرست کتابخانه ملی ملک: ۴۳۰/۶؛ فهرستواره کتابهای فارسی: ۲۷۹۱/۴؛ مخطوطات الفلك و التنجیم فی المتحف العراقی: ۱۸۱.

۶. فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهریة، علم الهيئة و ملحقاته: ۲۶۵.

۷. همان: ص ۲۸۳.

۸. فهرس المخطوطات العلمیة المحفوظة بدارالکتب المصریة: ۱۰۴/۲.

انجام نسخه: اکثر سیر عطار مستقیماً ۱ درجه لد دقیقه و راجعاً درجه عط دقیقه واللّه تعالی اعلم.

نسخ، بدون نام کاتب، ۱۰ رجب ۱۱۶۹، عناوین در نسخه اصل به سنگرف بوده، در حاشیه تصحیحات و حواشی و عناوین مطالب کتاب درج شده است، در صفحه عنوان نام کتاب و مؤلف چنین آمده: «المقالة الاولى للعلامة الفاضل و الاستاذ الكامل كوشيار بن لبان بن باشهريار الجيلي على زيجه في علوم النجوم تغمده الله برحمته». در نسخه جدولها و دایره های مربوط به علم نجوم دیده می شود و پس از مقاله اولی مطالب متفرقه ای در نسخه درج شده از جمله: فصل من اسرار الحکما فی معرفة البروج، فی استخراج ما بین المبدأ الذاتى و بین نقطة الاعتدال الربيعى، معرفة حساب انحراف قبله مصر بطريق العلامة الغ بيك به خط مصطفی خياط، فائدة فى معرفة سمت مكة وغيرها من البلاد، فائدة فى مساحة بعض من السطوح، فائدة فى مساحة الاجسام، طريق حساب انحراف قبله مصر على ما ذكره العلامة الكوشيار، در اول نسخه تملک مصطفی خياط به چشم می خورد محتمل است کاتب نسخه همو باشد.

نسخه اصل: دارالکتب المصریة، قاهره، نسخه شماره ۴۸۹۵۹

فهرست المخطوطات العلمية المحفوظة بدارالکتب المصریة، ديفيدا. کنج: ۱۰۴/۲ - ۱۰۵.

(۱۱۵۸) التحفة القدسیة (فقه منظوم - عربی)
از: ابن هائم ابوالعباس شهابالدين احمد بن محمد بن عماد بن علی مقدسی (۸۱۵ق).

منظومه ای عربی است در هشتاد بیت در بیان مسائل ارث، که ناظم آن را از نظم الرحیبه رحبی برگزیده و مسائلی نیز بر آن افزوده است.

ابن هائم نام این ارجوزه را التحفة القدسیة نهاده، چنانکه

۱. كشف الظنون: ۹۶۸/۲.
۲. فهرست ميكروفيلمهاى كتابخانه مركزى دانشگاه تهران: ۴۳۴/۱.
۳. فهرستواره كتابهاى فارسى: ۲۸۵۳/۴ و ۲۹۵۷؛ كشف الظنون: ۹۷۱/۲.

كذا قال فى أول كتابه المجلد^۱.

چنانکه گفتیم زیج جامع شامل چهار مقاله است و هر مقاله دارای ابواب و فصول متعدّد است، عناوین مقالات از این قرار است:

المقالة الأولى: فى حساب الأبواب، ثمانية فصول خمسة وثمانون باباً.

المقالة الثانية: فى الجداول، اربعة و اربعون نوعاً.

المقالة الثالثة: فى الشرح و الهیئة.

المقالة الرابعة: فى البرهان على صحة حساب الأبواب، ستة و ستون باباً.

مؤلف در مقدمه غرض از تألیف این کتاب را چنین بیان می نماید:

«آنی لما تصفحت الزیجات المؤلفة فى صناعة التنجیم و تأملتها فكان فى بعضها فساد یحتاج الى اصلاح و فى بعضها تطویل و تبعید یحتاج الى تقرب و فى بعضها نقصان یحتاج الى اتمام و ما خلا المجسطى منها فكلها عقل لا یرجع الى بیان شاف و لا یستند الى برهان كاف أردت أن أعمل زیجاً یجمع علماً و عملاً أصلح فیه الفاسد و أقرب البعید و أتمم الناقص و أكشف عن معنی کل لفظ فأشرحه و أبرهن على کل حساب فیه فأنفذه فما وجدت من التفاوت بین هذا و غیره فى أى شیء وجد فهو أما الفاسد اصلح و أما البعید اقرب و أما الناقص اتمم و اقدم العمل على العلم بسهولة وصول المبتدی الیه و سرعة فائدة له».

نسخه های خطی زیج جامع در دارالکتب مصر و در برلین، لیدن، استانبول و مسکو موجود است و عکس نسخه استانبول در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می شود.^۲ مقاله اول این کتاب در سال ۴۸۳ ق توسط محمد بن عمر بن ابی طالب منجم تبریزی به فارسى ترجمه شده است.^۳ منابع: الذریعه: ۸۸/۱۲؛ فهرستواره کتابهای فارسى: ۲۸۵۲/۴ و ۳۱۷۵؛ كشف الظنون: ۹۶۸/۲؛ معجم المؤلفین: ۱۴۸/۸ و مصادر ذکر شده در پاورقی ها.

نسخه حاضر تنها بخش هایی از مقاله اول را دربردارد. آغاز: بسمله. و بك الاعانة يا كريم قال كوشيار بن لبان بن باشهريار الجيلي آنى لما تصفحت (كذا) الزیجات المؤلفة فى صناعة التنجیم ... و اجعله أربع مقالات الأولى منها فى حساب الأبواب.

در اوائل آن می‌گوید:

وهذه أرجوزة وجيزة يغني بها الذكي بالغريزة
سميتها بالتحفة القدسية والله أرجوا كونها مرعية
نسخه‌هایی از این منظومه در دارالکتب قاهره^۱، دارالکتب
ظاهریه^۲، اوقاف بغداد و چستربیتی^۳ موجود است.

فؤاد سید این رساله را به عنوان «التحفة القدسية فی
علم الفرائض» شناسانده^۴ و در دائرةالمعارف بزرگ اسلامی با
نام «التحفة القدسية فی اختصار الرحبية» از آثار ابن‌هائم
معرفی شده است.^۵

حاجی خلیفه این منظومه را از شهاب احمد بن هائم
(متوفی ۸۸۷ق) دانسته است.^۶ اشتباه وی ناشی از شباهت
نام این دو تن است، یکی شهاب‌الدین احمد بن محمد ابن
هائم مقدسی ریاضی‌دان مشهور که در ۸۱۵ق وفات یافته
و منظومه حاضر از اوست^۷ و دیگری احمد بن محمد ابن هائم
منصوری دارای دیوان شعر که در ۸۸۷ق وفات کرده است.^۸
التحفة القدسية مورد توجه دانشمندان قرار گرفته و افرادی
به شرح آن همت گماشتند، از جمله: سبط ماردینی تعلیقه‌ای
بر آن نگاشته به نام «اللمعة الشمسية علی التحفة القدسية»^۹
و زکریا انصاری نیز شرحی بر آن نوشته به نام «الفتحة
الانسية لغلق التحفة القدسية» که نسخه‌هایی از آن در
کتابخانه اوقاف موصل و دارالکتب ظاهریه موجود است.^{۱۰}
هم‌چنین محمود بقاعی غزی شرحی بر این منظومه دارد
به نام «المنحة البقاعية بشرح التحفة القدسية» که نسخه‌ای از
آن در کتابخانه اوقاف موصل نگهداری می‌شود.^{۱۱}

از ابن‌هائم آثار دیگری نیز در فرائض (علم تقسیم ارث)
سراغ داریم: ۱- ابراز الخفایا فی فن الوصایا، نسخه‌ای از آن
در چستربیتی موجود است. ۲- ترغیب الراض فی علم
الفرائض، نسخه‌هایی از آن در بیرمنگام، برلین و پرنستون
موجود است. ۳- شرح الکفایة فی علم الفرائض، نسخه‌ای از
آن در گوتا موجود است. ۴- فائدة مفيدة، کتابی است در
بیان بعضی از فروع ارث و نسخه‌ای از آن در دارالکتب قاهره
موجود است. ۵- الفصول المهمة فی علم میراث الامة،
نسخه‌ای از آن در دارالکتب قاهره موجود است و سبط
ماردینی و زکریا انصاری آن را شرح کرده‌اند. ۶- کتاب فی
الفرائض، نسخه‌ای از آن در خزانه سعید دیوه‌جی موجود
است. ۷- کفایة الحفاظ فی علم الفرائض، منظومه‌ای است در

۱۰۹۶ بیت در تقسیم ارث که نسخه‌هایی از آن در دارالکتب
قاهره، منچستر، گوتا و تونس موجود است. ۸- نزهة النفوس
فی بیان حکم التعامل بالفلوس، نسخه‌ای از آن در دارالکتب
قاهره نگهداری می‌شود.

ابن‌هائم ریاضی‌دان، فقیه، نحوی و ادیب مصری است که در
۷۵۳ یا ۷۵۶ در قاهره به دنیا آمد و به سبب اقامت طولانی در
بیت‌المقدس به مقدسی شهرت یافت. وی در ۸۱۵ق در
بیت‌المقدس درگذشت و درگورستان مأمّن‌الله آن شهر دفن شد.
بیش از چهل اثر در علوم مختلف از ابن‌هائم به جای
مانده است و تنها دو کتاب از آثار وی به چاپ رسیده:
۱- جدول المیراث، در احکام تقسیم ارث، قاهره، ۱۹۷۲م.
۲- اللمع فی الحساب، بولاق، ۱۲۴۱ق.

نسخه‌های ۱۵ کتاب از تألیفات ابن‌هائم در ریاضیات و
جبر، ۹ کتاب در فقه و فرائض و دو کتاب در ادب و نحو و یک
کتاب در تفسیر و کتابهای دیگر در سایر علوم، در
کتابخانه‌های مختلف عالم نگهداری می‌شود.
منابع: دائرةالمعارف بزرگ اسلامی: ۹۷/۵ - ۹۹؛ شذرات
الذهب: ۲۳۹/۷؛ الضوء اللامع: ۱۵۷/۲ - ۱۵۸؛ کشف الظنون:
۳۷۲/۱؛ معجم المؤلفین: ۱۳۷/۲ و ۳۷۰/۱۳.

آغاز:

بِحَمْدِ رَبِّي أَبْتَدِي كَلَامِي
عَلَى النَّسَبِ أَحْمَدُ وَ آلِهِ
و بَعْدُ فَالْفَرَايِضُ أَعْتَنِي بِهِ
مَوْلِيهِ بِالصَّلَاةِ وَ السَّلَامِ
وَ صَحْبِهِ وَ مَنْ عَلَى مَنَوَالِهِ
نَبِينَا حَقًّا وَ جَلُّ صَحْبِهِ

انجام:

فَهَذِهِ مُلَخَّصُ الْمُتَقَنَّةِ
فِي دُونِ شَطْرِهَا أُمَّتٌ مُبَيَّنَّةٌ

۱. فهرست المخطوطات، فؤاد سید: ۱۳۸/۱.
۲. فهرس دارالکتب الظاهرية، المجاميع: ۲۳۰/۱ و ۱۸۰/۲.
۳. فهرست المخطوطات العربية فی مکتبة تشتربیتی، آربری، ترجمه محمد شاکر سعید: ۲۴۹/۱.
۴. فهرست المخطوطات، فؤاد سید: ۱۳۸/۱.
۵. دائرةالمعارف بزرگ اسلامی: ۹۸/۵.
۶. کشف الظنون: ۳۷۲/۱.
۷. معجم المؤلفین: ۱۳۷/۲ و ۳۷۰/۱۳.
۸. معجم المؤلفین: ۱۳۳/۲.
۹. کشف الظنون: ۳۷۲/۱.
۱۰. فهرس مخطوطات مکتبة الارواق العامة فی الموصل: ۱۹۹/۳؛ فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهرية، المجاميع: ۱۱۳/۱.
۱۱. فهرس مخطوطات مکتبة الارواق العامة فی الموصل: ۲۰۰/۳.

بدست آمده است. از جمله منابع مورد مراجعه مؤلف، از عناوین ذیل می‌توان نام برد: بحار الانوار، شرح نهج البلاغه ابن ابی‌الحدید، انساب الاشراف، العقد الفرید، الغدیر، کامل ابن اثیر، کامل مبرّد، محاسن بیهقی، تاریخ طبری، مروج الذهب، ملحقات احقاق الحق، در بحر المناقب، الفارات، مقتل الحسین علیه السلام خوارزمی، تذکره سبط ابن جوزی، وقعة الصفین، تنویر الحوالمک، روضات الجنات و... مؤلف آدرس جلد و صفحه و خصوصیات طبع منابع مورد مراجعه را مشخص می‌کند.

مؤلف در هنگام درگیریهای پیش از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، مشغول گردآوری این اثر بوده و در مقدمه به مشکلات و مصائبی که بر شیعه رفته اشاره نموده و نوشته است: «مضى علينا حقبة من الدهر شديد على شيعة علي وآله الطاهرين صلوات الله عليهم اجمعين من اجتماع الكفر العالمي على قتلهم وقصف بلادهم و تشريدهم وازعاجهم و شرع ذلك سنة ١٣٤٢ ش بقيام علماء الاسلام في البلاد الايرانية... فعندئذ اشتغلت بجمع ما عثرت عليه من المحاورات و المناظرات بين الشيعة و خصومهم ف جاء بحمد الله نصوصاً كثيرة و مطالب مفيدة و...».

مؤلف، این اثر را در سال ۱۴۱۵ ق تکمیل نموده و مقدمه جدیدی بر آن نوشته است و در سه جلد، به همت انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین به چاپ رسیده است.

گویا مؤلف نام کتاب را «المحاورات و المناظرات بين الشيعة و خصومهم» نهاده بود چنانکه در نسخه حاضر آمده، ولی هنگام چاپ کتاب، نام آنرا به «مواقف الشيعة مع خصومهم» تغییر داده است.

آغاز: بسمله. حمد له. و الصلاة على محمد و آله الطاهرين و اللعن على اعدائهم اجمعين و بعد مضى علينا حقبة من الدهر... قال و أخبرني الشيخ أئده الله قال قال أبو القاسم الكعبي سمعت أبا الحسين الخياط يحتج في ابطال قول المرجئة. انجام: ان تعذبهم فأنهم عبادك و ان تغفر لهم فأنك انت

و الحمد لله على التمام و أفضل الصلاة و السلام على محمد نبي الرحمة و آله و صحبه المكرمّة نسخ معرب، بدون نام کاتب و بی تاریخ، از سده دهم هجری، حواشی اندکی دارد، در آخر نسخه یادداشت‌های متفرقه‌ای به چشم می‌خورد، از جمله بدین عبارت: «الحمد لله نظره داعياً لمالکة بنیل مآربه و ادراک أمله و مطالبه الفقیر لرّبه العلیّ الکبیر علی بن عمادالدین الشافعی الفقیر بتاریخ نهار الخمیس ثامن عشر ذی القعدة من شهر سنة ٩٣٦ أحسن الله ختامها بمحمد و آله و صحبه و تابعیه بعدهم و حزبه»، و همچنین فایده‌ای در تفسیر آیه لعان از سوره نوره به نقل از بخاری و فایده‌ای دیگر به نقل از ابن حجر در شرح همزیه و دعای نبوی به نقل از شرح المشارق و فایده‌ای در معنی عرض از جمله مندرجات آخر نسخه‌اند.

۱۱ صفحه، ۹ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه چستریتی، ایرلند جنوبی، نسخه شماره ۳۴۲۰ رساله ششم.

فهرست نسخه‌های خطی عربی چستریتی، آربری: ۷۶/۲؛ فهرس المخطوطات العربية فی مكتبة تشستریتی، آربری، ترجمه محمود شاکر سعید: ۲۴۹/۱.

(۱۱۵۹) **مواقف الشيعة مع خصومهم** (عقاید - عربی)

از: آیه‌الله میرزا علی احمدی میانجی (۱۳۷۹ ش).

عالم ربّانی مرحوم آیه‌الله میرزا علی احمدی میانجی از فقهای به نام حوزه علمیه قم که در سال ۱۳۰۴ ش در میانه به دنیا آمد و پس از عمری بابرکت که در خدمت به اسلام و اهل بیت علیهم السلام سپری شد، سرانجام در سال ۱۳۷۹ ش به دیار باقی شتافت.

آثار ارزنده‌ای از این دانشمند خلیق به جای مانده است. از جمله:

- ۱ - الأسیر فی الاسلام، ۲ - التبرک، ۳ - السجود علی الأرض، ۴ - مکاتیب الرسول در چهار جلد، ۵ - مکاتیب الامام الرضا علیه السلام، ۶ - مالکیت خصوصی در اسلام در دو جلد، ۷ - مواقف الائمة، ۸ - مواقف الشيعة.^۱

کتاب حاضر مشتمل بر مناظرات، دانشمندان شیعی^۲ با بزرگان از مخالفین شیعه است که از منابع حدیثی و تاریخی

۱. نک: فصلنامه علوم حدیث، سال ششم، شماره سوم، پانیز ۱۳۸۰، شماره پیاپی ۲۱، صص ۱۴۲-۱۴۵.

۲. مؤلف مرادش از شیعه را چنین بیان می‌کند: «و المراد من الشيعة هنا ما اصطلح عليه علماء العامة، فأنهم يطلقون هذا الاسم على كل من يفضل علياً على عثمان». مواقف الشيعة: ۱۱/۱.

العزیز الحکیم، العقد ج ۴ ص ۲۱ و انساب الأشراف ج ۱ ص ۴۶ ط بیروت.

نستعلیق، به خط مؤلف، قرن ۱۴ ق، فهرست مطالب کتاب در اول نسخه به خط مؤلف ثبت شده است، متن اندکی خط‌خوردگی دارد. ۲۱۶ صفحه، ۱۹ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه شخصی مؤلف.

(۱۱۶۲) نصیحت‌نامه (= اخلاق‌نامه) (اخلاق - ترکی)

از: سنان‌الدین یوسف بن خیرالدین خضر بک رومی (۸۹۱ق).
سنان‌الدین یوسف بن خیرالدین خضر بک بن جلال‌الدین حنفی رومی فقیه ودانای در علوم عقلیه ازاهالی استانبول ترکیه و مشهور به سنان پاشا و خواجه پاشا در ۸۴۴ق به دنیا آمد. وی معلم و ندیم سلطان محمد خان عثمانی بوده و در سال ۸۷۵ق به وزارت سلطان مذکور نصب شد و پس از عزل از وزارت به تدریس در مدارس استانبول پرداخت تا اینکه در صفر ۸۹۱ در همان شهر درگذشت.

تألیفات سنان پاشا از این قرار است:

- ۱ - أجوبة عن أسئلة الكسدلی عند السلطان بايزيد خان الثاني، نسخه خطی آن در مکتبه کوپرلی موجود است.^۱
- ۲ - تضرع‌نامه، مناجات‌نامه‌ای است به ترکی که نسخه‌های خطی و چاپی آن در دارالکتب مصر موجود است.^۲
- ۳ - ترجمه ترکی تذکرة الاولیاء عطار.
- ۴ - حاشیه تفسیر انوار التنزیل قاضی بیضاوی.
- ۵ - حاشیه علی شرح الجرجانی للمواقف للایجی فی علم الکلام.^۳

۶ - حاشیه علی شرح الچغمینی للقاضی زاده فی الهیة.

۷ - رساله علی أول کتاب الطهارة من الهدایة.

۸ - رساله فی المنفرجة تصیرها حادة قبل ان تصیر قائمة.

۹ - عشق‌نامه.

۱۰ - نصیحت‌نامه = اخلاق‌نامه.

شرح حال سنان پاشا در منابع ذیل درج شده است: الأعلام، زرکلی: ۲۲۸/۸؛ عثمانلی مؤلفری: ۲۲۳/۲ - ۲۲۴؛ معجم المؤلفین: ۲۹۶/۱۳؛ هدیه العارفین: ۵۶۲/۲.

با جستجوی در فهرست‌نامه‌ها، سه نسخه خطی از نصیحت‌نامه سنان پاشا بدست آمد:

- ۱ - نسخه شماره ۶۶ مجامیع طلعت در دارالکتب قاهره.
 - ۲ - نسخه شماره ۱۴۸۹ موزه طوپ‌قاپی سرای استانبول.
 - ۳ - نسخه شماره ۳۰۴۲ موزه طوپ‌قاپی سرای استانبول.
- این کتاب تبویب و فصلبندی خاصی ندارد. برخی از عناوین مطالب مقدمه کتاب از این قرار است:

نعت الانبیاء المرسلین صلوات الله علیهم اجمعین، اشارات اصطلاحات علم هیئت، اشارت اسماء بروج، نعت العشرة المبشرة، نعت ابی‌بکر، نعت عمر بن الخطاب، نعت عثمان بن عفان، نعت امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب، نعت باقی الآل و الاصحاب.

پس از آن مؤلف به بیان سبب تحریر این کتاب پرداخته و در ضمن از تألیفات دیگرش همچون «تضرع‌نامه» و «عشق‌نامه» نام برده است.

برخی از عناوین مطالب کتاب این چنین است: ذم دنیا و مافیها، اعتراف تقصیرات نفس، اشارت شمه توحید، ذم الغنی و کثرة الاموال، توبیخ الغافله، اشارت ترجیح العقل علی الهوی، ذم الظلم، ذم النفس، ارشاد معالجات امراض، بیان ان الحواس و القوای البدنیة استعدادات لکمال النفس، اشاره الی ان المقصود الاصلی من خلق آدم فلظهور الحقیقة المحمدیة، اشاره الی تعدد طرف المشایخ الی الله تعالی، اشاره الی ان مدار الاشیاء عناية الله تعالی، بیان ان المرء محب أن یصرف عمره الی أهم الخدمات، تحریض الاشتغال بأهم العلوم و أنفعها، و... مؤلف در بخش‌های پایانی کتاب به بیان وظایف پادشاهان و سلاطین پرداخته و در جاهای مختلف کتاب از عناوینی همچون «بیان»، «اشارت»، «تنبیه»، «توبیخ» و غیر آن استفاده کرده است.

آغاز: تحف تحیات بی حد و هدایای محامد لا تحصی ولا تعد شون پادشاهک درگاهنه عرض اولنور که.

انجام: چون سوز بواریه کلدی بوجلدی بونره تمام ایدهم

۱. فهرس مخطوطات مکتبه کوپرلی: ۳۶۸/۳.

۲. فهرس المخطوطات التركية العثمانیة: ۲۸۳/۱؛ فهرس المطبوعات التركية العثمانیة: ۱۲۱/۲.

۳. فهرس مخطوطات مکتبه کوپرلی: ۳۵۰/۲.

۴. مخطوطات التركية العثمانیة: ۲۲۰/۴.

۵. فهرست نسخه‌های خطی ترکی کتابخانه موزه طوپ‌قاپی سرای استانبول: ۴۸۷/۱.

۶. همان: ۳۷۶/۲.

شرف‌الدین دست نیافتیم، به جمع‌آوری مشجرات مختصره و متفرقات در انساب که در دسترس بود پرداختم و پس از آن به مشجرات قدیمی صحیح دست یافتیم و تصمیم گرفتیم که مشجری شامل و جامع کلیه اصول ترتیب دهم و در آغاز آن نسب پیامبر ﷺ را به جهت تبرک به نام آن حضرت بیاورم...».

وی پس از بیان نسب پیامبر اکرم ﷺ، در هنگام شروع مشجرات در ذکر اولاد و ابنای آن حضرت می‌نویسد: «و هذا آخر الکلام فی ذکر آبائه ﷺ و اول الشروع فی تشجیر الال کرام حتی انتهى بهم و بجمیع ولد عدنان الی آدم ﷺ و لم آل جهدا فی التحقیق و التهذیب و الاختصار و الترتیب و ربما یكثر نسل بعض الأشخاص من أهل البيت ﷺ فلا تتسع الصفحة لنسله فأجعل له صفة أو صفتین أو أضيف نسله الی صفته او صفتیه و الیه و اما الائمة ﷺ فأضيف النسل الی کناههم و الی أسمائهم حسبما قد ذکر ثم جعلت لفظ السبط علی اسم کل سبط من الاثنی عشر المذكورین ﷺ و سَمَّيته روضة الالباب و تحفة الاحباب و بغية الطلاب و نخبة الأحساب لمعرفة الأنساب و كان الفراغ من تليفه غرة شهر رجب من سنة ثلثین سنة بعد الألف و صلى الله علی سيدنا محمد و علی آله و أصحابه و سلم و أنا أبرأ الی الله ممن ألحق فيه أحداً بغير حقيقة قطعية مشهورة الی أهل البيت ﷺ».

تألیف بخش اول این کتاب در غره رجب ۱۰۳۰ و مشجرات آن در ۱۵ رجب ۱۰۳۵ به پایان رسیده و نسخه‌های فراوانی از آن در کتابخانه‌های مختلف یمن^۳ و کتابخانه چستریتی در ایرلند^۴ و کتابخانه امبروزیانا در ایتالیا^۵ و دارالکتب در مصر موجود است.

روضة الالباب در سال ۱۳۹۴ ق، با مقدمه مرحوم آیه‌الله مرعشی نجفی^۶ و به اهتمام دکتر سید محمود مرعشی، به صورت عکسی در قم، جزو انتشارات کتابخانه آیت‌الله مرعشی^۷ به چاپ رسیده است.

۱. الأعلام، زرکلی: ۲۴۱/۶؛ اعلام المؤلفین الزیدية: ۹۲۶.

۲. مؤلفات الزیدية: ۲۶۷/۱؛ اعلام المؤلفین الزیدية: ۹۲۶؛ مصادر التراث فی المكتبات الخاصة فی اليمن: ۳۰۱/۱ و ۵۱۶ و ۶۲/۲ و ۱۲۰ و ۲۴۹ و ۵۳۵.

۳. مصادر التراث فی المكتبات الخاصة فی اليمن: ۵۱۶/۱ و ۶۲/۲ و ۲۴۹ و ۳۰۲ و ۵۶۰.

۴. فهرس المخطوطات العربية فی مكتبة تشستریتی، آربری، ترجمه محمد شاکر سعید: ۶۱۰/۲.

۵. اعلام المؤلفین الزیدية: ۹۲۶؛ فهرس المخطوطات المصورة، تاریخ: ۱۷۰/۳ و ۲۱۳/۴.

انشاءالله تعالی جلد اخیرده تذکره اولیایه اهتمام ایدهم تاهر بری بشقه بر کتاب اولاد ادم اولاکه برنی یاز در مغه اکتفا قلا، تم الکتاب بعون الملك الوهاب.

نسخ، بدون نام کتاب و بی تاریخ، عناوین شنگرف، صفحه اول کتیبه مذهب، دو صفحه اول مجدول، در آخر نسخه اشعار ترکی در مناجات و قطعه‌ای از یک دعا به عربی درج شده است.

۲۶۰ صفحه، ۲۱ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه سلیمانیه، استانبول ترکیه، نسخه شماره ۶۱۱.

(۱۱۶۳) روضة الالباب و تحفة الأحباب و بغية الطلاب و نخبة الأحساب لمعرفة الأنساب

از: ابوعلامه محمد بن عبدالله بن علی بن حسین بن حسن بن عزالدین مؤیدی زیدی یمنی (۱۰۴۴ ق).

مورخ، نسابه و رجالی زیدی یمنی محمد بن عبدالله مشهور به ابوعلامه و ابن المؤید، در نزد پدرش امام متوکل عبدالله بن علی مؤیدی (۱۰۱۷ ق) دانش آموخت و آثاری در انساب و تاریخ از خود به جا گذاشت. از جمله:

۱- تحفة الزمن فیما جرى من النکت فی اليمن، نسخه‌ای از آن به شماره ۳۷۹۰ در متحف بریطانی محفوظ است.^۱

۲- التحفة العنبرية فی المجددين من أبناء خیر البرية، نسخه‌های متعددی از این کتاب در کتابخانه‌های یمن موجود است.^۲ این کتاب شرحی است بر ارجوزه‌ای تاریخی از سروده‌های مؤلف در ترجمه امامان زیدی یمن از زمان هادی (۲۹۸ ق) تا زمان امام قاسم بن محمد (۱۰۲۹ ق).

۳- روضة الالباب و تحفة الأحباب و بغية الطلاب و نخبة الاحساب لمعرفة الأنساب.

کتاب حاضر که به «مشجر ابی علامه» یا «مشجر ابی علامه فی انساب اهل البيت فی اليمن» مشهور است. مؤلف در این اثر، در ابتدا نسب پیامبر گرامی اسلام و آباء و اجداد آن حضرت تا آدم ﷺ را به تفصیل و بدون تشجیر آورده و پس از آن، به ذکر ابناء و اولاد پیامبر اکرم ﷺ - که بسیاری از آنان از سادات یمن و از ائمه زیدیه بوده‌اند - پرداخته است. مؤلف در مقدمه می‌نویسد: «چون به مشجر منظوم

منابع: الأعلام، زرکلی: ۲۴۱/۶؛ اعلام المؤلفین الزیدیه: ۹۲۵ - ۹۲۷؛ مؤلفات الزیدیه: ۲۶۷/۱ و ۶۱/۲؛ مصادر التراث فی المكتبات الخاصة فی الیمن، صفحات مختلف در جلد ۱ و ۲؛ فهرست مخطوطات مکتبه الجامع الکبیر صنعاً: ۱۷۴۸/۴ و ۱۷۸۱؛ فهرس المخطوطات المصوّرة، فؤاد سید، الجزء الثاني، التاريخ: ۱۷۰/۳ و ۲۱۳/۴؛ فهرست نسخه‌های عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی: ۱۹۸/۱؛ لباب الأنساب: ۱۰۷/۱ - ۱۰۸.

آغاز: بسمله. الحمد لله خلق السموات و الارض و جعل الظلمات و النور و اختص لخاصة ملكه الملا الاعلا و اسکنهم السموات العلا و جعلهم بین أمر و مأمور.

انجام: بن شیث بن آدم صلی الله علیه و سلم. قال فی الأم ما لفظه: و كان الفراغ من زبره نهار السبت خامس عشر شهر رجب من سنة خمسة و ثلاثين بعد الألف، و كان الفراغ من نقله فی شهر رجب الأصب من سنة اثنین و ستین و ألف و كان الفراغ من تحرير هذه النسخة ...

نسخ، محمد بن احمد بن يحيى بن مفضل بن ابراهيم بن على بن امير المؤمنين يحيى شرف الدين بن شمس الدين، پنجشنبه ۲ جمادی الاول ۱۰۸۶، این نسخه به یک واسطه از روی نسخه اصل نوشته شده و کاتب آن را برای هدیه به حسن بن صلاح بن مطهر بن تاج‌الدین عوامی کتابت کرده و از او با اوصاف «الوالد الافضل العلم العلامة شرف الاسلام» یاد می‌کند، عناوین به خط درشت، از برگ ۳۰ نسخه مشجر می‌شود و قبل از آن صفحات جدول دارد، در صفحه عنوان نام کتاب و مؤلف به خط درشت درج شده است.

۱۹۶ صفحه، ۲۱ سطری.

نسخه اصل: کتابخانه امبروزیانا، میلان ایتالیا، شماره ۱۳۱.

فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه امبروزیانا: ۶۸.

تذکره الشعراء (۱۱۶۷) (تراجم - ترکی).
از: شیخ الاسلام سید احمد عارف حکمت بک بن ابراهیم عصمت بن اسماعیل رائف پاشا رومی (۱۲۷۵ ق)
فقیه، شاعر و مورخ حنفی احمد عارف بک که در دستگاه عثمانی صاحب منصب بوده، در سال ۱۲۰۰ ق چشم به جهان گشود و پس از طی نمودن مراحل تحصیل و سفر به

کشورهای مختلف در قدس، مصر و مدینه به قضاوت پرداخت و در سال ۱۲۴۶ ق وارد استانبول شد و در سال ۱۲۴۷ نقیب الاشراف شد و در سال ۱۲۵۴ به صدارت رسید و در سال ۱۲۶۲ به شیخ الاسلامی ارتقاء یافت و در ۱۲۷۰ ق از این منصب منفصل گشت و تا سال وفاتش به مطالعه و عبادت پرداخت. گویند وی به اکثر علوم آشنا بوده و در ادبیات ید طولایی داشته و به سه زبان فارسی، عربی و ترکی شعر گفته است.

وی در سال ۱۲۷۰ ق کتابخانه عارف حکمت را در مدینه بنا نهاد که از مهمترین کتابخانه‌های عربستان به‌شمار می‌رود.^۱
آثار چاپی عارف حکمت:

۱ - الأحكام المرعية فی الأراضي الأمیریة، چاپ استانبول، دارالطباعة المعمورة، ۱۲۶۵ ق، ۵۳ ص.^۲

۲ - دیوان شعر ترکی، چاپ استانبول، دارالطباعة العامرة، ۱۲۸۳ ق، ۲۶۸ ص.^۳

آثار خطی عارف حکمت:

۱ - مجموعة التراجم فی تراجم علماء القرن الثالث عشر، این کتاب ناتمام مانده و بغدادی در هدیه العارفين از آن بهره برده است.^۴

۲ - تذکره الشعراء ترکی.

محمود آلوسی شرح حال عارف حکمت را نوشته و آن را «شهی النعم فی ترجمة عارف الحكم» نامیده است.^۵

کتاب حاضر تذکره شعراء است که به زبان ترکی و به ترتیب الفبایی تخلص شاعران تنظیم شده و غالباً برای هر شاعر نمونه شعری نقل کرده و به گفته عثمانلی مؤلف لری تا سال ۱۲۵۰ ق، شرح حال ۲۱۰ تن از شاعران را آورده است.^۶ گویا نسخه اصلی که تصویر حاضر از آن تهیه شده، مسوده مؤلف بوده که وی در سال ۱۲۶۶ ق آنرا در مدینه وقف کرده است. این نسخه به‌صورت کتاب تنظیم نهایی نشده و فاقد خطبه و مقدمه است.

۱. المخطوطات الاسلامية فی العالم: ۷۰۲/۲ - ۷۰۳.

۲. ایضاح المکتون: ۳۷/۱؛ فهرس المطبوعات التركية العثمانية (دار الکتب قاهره): ۲۰۶/۱.

۳. فهرس المطبوعات التركية العثمانية: ۹۵/۲ و ۱۰۰.

۴. ایضاح المکتون: ۴۳۸/۲؛ الأعلام، زرکلی: ۱۴۱/۱؛ هدیه العارفين: ۱۸۸/۱؛ فهرست المخطوطات المصورة، التاريخ: ۳۶۷/۴.

۵. الأعلام، زرکلی: ۱۴۱/۱.

۶. عثمانلی مؤلف لری: ۳۲۷/۲ - ۳۲۸؛ هدیه العارفين: ۱۸۸/۱.

حرف الفاء: فائز، فزی، فضلی، فقیر، فہمی؛
حرف القاف: قائل، قاسم خواجہ احراری، قدری؛
حرف الکاف: کاتب، کامی، کانی افندی، کرام؛
حرف اللام: لامع؛
حرف المیم: مبارک، مجددی، مجرم، مخلص، مستقیم،
مستورہ، مقیم، مکی، منیب؛
حرف النون: نائل، نادم، ناطق، ناظر، نایاب، نبیل بک،
نصرت، نظیف، نعتی، نعمۃ افندی، نورس، نوری؛
حرف الواو: واصف، میر واصف، واضح، واقف، وفائی،
وہبی (۲ نفر)؛
حرف الہاء: ہاشم، ہمت۔
منابع: الأعلام، زرکلی: ۱۴۱/۱؛ ایضاح المکنون: ۳۷/۱
و ۴۳۸/۲؛ عثمانلی مؤلفری: ۳۲۷/۲ - ۳۲۸؛ قاموس الاعلام:
۳۰۴۱/۴ - ۳۰۴۲؛ معجم المؤلفین: ۱۶۰/۱؛ ہدیۃ العارفین:
۱۸۸/۱.

آغاز نسخہ:

چوہر خان قدومی توتیا در چشمنہ
خان راضی روشن ایلہ روز حشرن ظلمتہ

انجام نسخہ:

ندانم ہمت آن گلرخسارہ مہمان کہ بود امشب
گریبان چاک می آید صبا از طرف گلزار نہ
نستعلیق، بدون نام کاتب و بی تاریخ، گویا مسودہ
مؤلف است، سدہ سیزدہم ہجری، در آخر نسخہ وقف
از مؤلف بہ این عبارت درج شدہ: «مما وقفہ العبد الفقیر
الی ربہ الغنی احمد عارف حکمۃ بک بن عصمۃ بک
الحسینی فی مدینۃ الرسول الکریم بشرط ان لا یخرج
عن خزانتہ ... محمول علی امانتہ سنۃ ۱۲۶۶»،
فہرست اسامی شاعران و تاریخ وفاتشان در آخر
نسخہ ثبت شدہ است، در اول نسخہ یادداشت تملک
علی امیری و مہر کروی کتابخانہ وی دیدہ می شود۔
۱۵۰ صفحہ، سطور مختلف۔

نسخہ اصل: کتابخانہ علی امیری، نسخہ شماره ۷۸۹
منتقل شدہ بہ کتابخانہ ملت در ترکیہ۔

اسامی شاعرانی کہ نامشان در این نسخہ آمدہ، از این
قرار است:

حرف الالف: الہامی، احیاء یحیی افندی، ادا، ادیب،
ارشد، اسعد آغا، اشرف، افغان بک، امین بک؛
حرف الباء: باعث، باقی، پرتو، برہان، بری، بقایی، بلبل،
بہا، بہجت (۴ نفر)؛

حرف التاء: تائب (۲ نفر)، توفیق افندی؛
حرف الجیم: جاہی، جلالی (۲ نفر)، جمالی، جنانی،
جودت (۲ نفر)؛

حرف الحاء: حالت سید محمد سعید افندی، حاذق،
حاکم، حامد نفیف زادہ، حامد، حسرت، حسن محمد خان،
حسیب بک، حسین خان، حشمت، حصولی، حلیمکرای
سلطان، حمدی بک، حمدی خلیفہ زادہ، حمدی عربزادہ،
حنیف، حیرت (۳ نفر)؛

حرف الخاء: خادم، خاقان فتحعلی شاہ، خاکی، خالص (۲
نفر)، خسرو خان، خرم، خصمی، خضر، خلدی، خیری؛
حرف الدال: دانش، میر دانش، درویش، دل آور؛

حرف الذال: ذائر؟، ذکری بابا، ذکائی، ذہنی؛
حرف الراء: رائف السید اسماعیل پاشا، رائف (۳ نفر)،
رأفت، راتب (۲ نفر)، راسم (۳ نفر)، راشد (۴ نفر)، راقم، رامز،
رحمی (۳ نفر)، رشدی (۲ نفر)، رشید، رضا خان، رضا،
رفت، رفقی (۲ نفر)، رفیع آمدی، رفیع امیری زادہ، رفیق،
روحانی، روحی، رونق؛

حرف الزاء: زاکی، زکائی، زلالی، زینی، زیور؛
حرف السین: سالک، سالم، سرمد، سروری (۳ نفر)،
سعید احمد، سعید (۳ نفر)، سودا، سلیم، سیرت، سیفی؛
حرف الشین: شاکر، شاکر پاشا، شاتی، شریف، شعبی،
شفیعی، شکری، شور عشق، شہری؛

حرف الصاد: میرزا صادق، صافی، صالح، صبیح،
صدفی، صدیق؛

حرف الضاد: ضعی؛
حرف الطاء: طالب، طالبی، طاہر، طبعی، طلعت، طیار پاشا؛
حرف الظاء: ظریف، ظریفی؛

حرف العین: عارف (۵ نفر)، عاصم، عاکف، عامر بک،
عزت، عزی، عصمت، عفت، عفیف، علوی، عنایت، عینی؛
حرف الغین: غالب ددہ، غالب، میرزا غنی؛